

Elina Jokinen

**Kirjastoapurahat ja -avustukset
kaunokirjallisuuden tukimuotona**

Työpapereita - Working Papers 40

Taiteen keskustoimikunta
Tutkimusyksikkö

© Elina Jokinen ja Taiteen keskustoimikunta

Julkaisu perustuu Elina Jokisen Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielmaan Tampereen yliopistossa 2002

ISBN 952-5253-44-9

ISSN 0788-5318

Taiteen keskustoimikunta
Helsinki 2002

SISÄLLYS

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	2
1.1. TAUSTA-AJATUKSET.....	2
1.2. RAKENNE JA AINEISTO.....	4
1.3. TEORIA JA TAUSTAKIRJALLISUUS	5
2. KIRJASTOAPURAHOJEN HISTORIAA	9
2.1. TAIDEJÄRJESTELMÄ MUOTOUTUU 1800-LUVULTA LÄHTIEN	9
2.2. SUOMI ITSENÄISTYY – KUINKA KÄY KIRJALLISUUDEN?.....	10
2.3. KIRJASTOAPURAHAJÄRJESTELMÄ SYNTYY 1960-LUVULLA	14
2.4. HYVINVOINTIVALTIO JA KIRJALLISUUSPOLITIikka.....	17
3. NYKYTILANNE JA KIRJASTOAPURAHOJEN	
JAKAUTUMINEN.....	21
3.1. KIRJASTOAPURAHAT JA -AVUSTUKSET	21
3.2. KIRJASTOAPURAHAT VUONNA 2000.....	23
3.3. KUKA ON KIRJASTOAPURAHAKIRJAILIJA?.....	27
3.4. JOS VALTA OLISI LUKIJOILLA	35
4. KIRJASTOAPURAHAKESKUSTELU	39
4.1. KIRJASTOAPURAHAKESKUSTELUN PIIRTEITÄ.....	39
4.2. KAUNOKIRJAILIJAN ERITYISASEMA JA KANSALLINEN	
IDENTITEETTI.....	43
4.3. KESKUSTELU TUEN MÄÄRÄSTÄ JA LUONTEESTA.....	48
4.4. VOIKO TUKEA SAAVA KIRJAILIJA OLLA VAPAA?.....	51
5. LOPUKSI.....	55
5.1. TUTKIMUKSEN KESKEISET TULOKSET	55
5.2. TULEVAISUUDEN VAIHTOEHTOJA	57
LÄHTEET.....	60

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1. Tausta-ajatukset

Kirjallisuuden asema suomalaisen kansallisidentiteetin vahvana tukipilarina sekä suomen kielen vaalijana ja kehittäjänä on ollut pitkään julkisesti tunnettu ja tunnustettu. Kirjailijat ovat nauttineet Suomessa erityistä – ei yksin rahassa mitattavaa – arvostusta suhteessa muihin taitelijoihin. (Esim. Merja Heikkinen 1989, 71-72.) Arvostus liittyy kiinteästi kirjallisuuden erityisasemaan kansallisessa kulttuurissa ja sen yhtenä osoittimena voidaan pitää kirja-alan tukijärjestelmää.

Kuitenkin sekä julkinen sana että kirjailijat itse ovat huolissaan suomalaisen kirjallisuuden nykytilasta: yhteiskunnan pinttyneitä ilmapiirejä puhdistavat kirjalliset toisinajattelijat alkavat olla vähissä.¹ Paavo Haavikko on todennut (1996, 11-12), että vaikka kirjan asema on hyvä, kirjailijoista on tullut osa vaikenevaa valtakoneistoa. Tässä tutkimuksessa puhutaan kaunokirjallisuuden ja valtion yhteistyöstä ja pohditaan sitä, millainen tausta on kaunokirjallisuuden tukemisella julkisin varoin.

Vaikka mediassa kuinka väitettäisiin rohkeiden toisinajattelijoiden vaienneen (Esim. Saska Snellman 2002), kirjailijan ammattiin mielletään yhä voimakkaasti kuuluvaksi sanomisen vapaus. Kirjailijan vapaus voidaan määritellä omana itsenään olemiseksi, oikeudeksi kyseenalaistaa vallitseva tilanne niin puheissa, teoissa kuin kirjoituksessa.² On kuitenkin paradoksaalista, että kirjailijan riippumattomuutta on edistänyt valtiovallan mukaantulo toimeentulon turvaajaksi, kuten Juhani Niemi kirjailijan ammatin kehitystä kartoittaessaan toteaa (1991, 62-65). Kirjailijoille apurahan merkitys aineellisena ja henkisenä tukena onkin suhteellisesti suurempi kuin muille taiteilijoille (esim. Virpi Minkkinen 1999, 18-19, 26-27).

Vaikka kirja-alan tukijärjestelmä olisi osoitus arvostamisesta, julkisen tuen itsensänselvyydessä on omat vaaransa. Voidaan kysyä, millaisessa suhteessa valtion tuki

¹ Kirjallisten toisinajattelijoiden merkityksestä puhuvat esim. Juha Seppälä (Jarkko Lyytisen haastattelussa ”Kirjailija klikkien ulkopuolella” – Ylioppilaslehti 7/1997) sekä Hannu Salama (Timo Malmin haastattelussa ”Poliitikot eivät usko älymystöön” – Aikalainen 5/1998).

² Määritelmä Martti Hynysen artikkelista ”Kirjailijan vapaus, onko sitä” – Lapillinen 6/1999. Yksilöllinen ilmaisuvapaus on laajempi käsite kuin pelkkä yhteiskuntakriittisyys ks. esim. Juhani Niemi 2000, 121.

kaunokirjallisuudelle on yhteiskuntakriittisen kirjallisuuden vähenemiseen? Näin laajaan kysymykseen ei kuitenkaan tämän työn puitteissa voida löytää vastausta.³

Kirjailijoiden on mahdollista saada valtiolta suoraa tukea muun muassa taiteilija-eläkkeinä, apurahoina ja palkintoina. Tässä tutkimuksessa käsitellään kaunokirjailijan näkökulmaa painottaen apurahajärjestelmän selvästi suurinta yksittäistä tukimuotoa, kirjastoapurahoja ja -avustuksia. Kirjastoapurahat ja -avustukset ovat vähän tunnettu, mutta perustava osa kirjailijoiden toimeentuloa. Vaikka järjestelmä abstraktissa mielessä perustuu tekijänoikeudellisiin korvauksiin, kyseessä on kuitenkin harkinnanvarainen apuraha. Kirjastoapurahojen ja avustuksien rooli on moniulotteisempi kuin esimerkiksi valtion taiteilija-apurahojen, muun muassa koska ne perustettiin alun perin taloudellisesti ahtaissa oloissa elävien kirjailijoiden tueksi eikä niinkään palkkioksi onnistumisesta.

Vuonna 1961 Suomen lainsäädäntöön kirjattiin ”Laki eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista” (N:o 236/1961)⁴. Tähän lakiin perustuvilla pykälillä säädetään, että valtion varoista tulee jakaa vuosittain tietty summa kotimaisille kirjailijoille ja kääntäjille, koska heidän teoksensa ovat maksuttomasti käytettävissä yleisissä kirjastoissa. Edellä mainitusta laista on pitkään puhuttu kirjastokorvauslakina. Kirjastokorvauksien sekä kirjastokorvausapurahojen asemesta käytetään julkisessa keskustelussa nykyään käsitettä *kirjastoapurahat ja -avustukset*. Ilmaisen sujuvuuden ja apurahan nykyisen luonteen vuoksi käsitteellä kirjastoapurahat viitataan tässä tutkimuksessa sekä kirjastoapurahoihin että -avustuksiin ellei toisinta.

Kirjastoapurahat ja -avustukset ovat moniulotteisen luonteensa vuoksi oiva mahdollisuus tutkia valtion kulttuuripolitiikan kehitystä. Varsinainen tutkimusongelmani liittyy kirjastoapurahoihin valtion kulttuuripolitiikan arvojen heijastajana. Tarkoituksenani on valottaa kirjastoapurahajärjestelmän luonnetta ja tarkastella sen problematisuutta osana valtion harjoittamaa taidepolitiikkaa. Tavoitteena on päästä käsiksi Suomen kulttuuripolitiikassa piileviin arvoihin eli hahmotella, minkälaiseen arvomaailmaan kirjastoapurahat ja -avustukset Suomessa perustuvat.

³ Aiheesta enemmän tekijän pro gradu -tutkielmassa.

⁴ Tähän tutkimukseen mukaan otettu lain viimeisin muutos on N:o 368/2000.

1.2. Rakenne ja aineisto

Tutkimuksessa on lähdetty liikkeelle julkisista apurahapolitiikkaan liittyvistä kannanotoista pääasiassa 1990-luvun lopusta vuosituhannen vaihteeseen. Tämä aineisto on kerätty yliopistokirjastojen artikkelitietokanta Artoa ja valtakunnallisten sanomalehtien arkistoja apuna käyttäen⁵. Järjestelmän pohdinta ei tapahdu kuitenkaan yksin keskustelun pohjalta, vaan tutkimuksessa otetaan huomioon myös kirjastoapurahapolitiikan historiallinen perspektiivi ja tilanne vuonna 2000.

Aluksi kuvataan kirjastoapurahojen ja -avustuksien vaiheita. Tarkoituksena on suhteuttaa valtion tukitoimet kaunokirjallisuudelle laajempiin yhteyksiin. Oleellista on etsiä vastausta kysymykseen, miten tilanne on muodostunut sellaiseksi kuin se nykyään on.

Nykytilanteen vuoro on luvussa kolme. Siinä on perustietoa kirjastoapurahajärjestelmän nykytilasta. Tarkastelun kiinnekohta on vuosi 2000. Tuolta vuodelta tutkimusaineistona on selvitys kirjastoapurahojen ja avustuksien todellisuudesta: kuinka paljon apurahaa jaettiin, ketkä sitä hakivat ja ketkä saivat. Luvussa tarkastellaan myös eri kirjailijaryhmien asemaa ja apurahojen jakoperusteita.

Neljännessä luvussa esitellään julkisen apurahoista käydyn keskustelun piirteitä. Keskeisiä teemoja ovat kaunokirjailijan erityisasema, tuen määrä ja luonne sekä vapaan kirjailijan ihanne. Lopuksi kootaan tutkimuksen keskeiset tulokset ja pohditaan vaihtoehtoisia tulevaisuudennäkymiä.

Kirjastoapurahojen hakemukset, jakoehdotukset ja jakopäätökset ovat periaatteessa julkisia asiakirjoja mitä tulee luovaan työhön haettavaan apurahoihin. Avustuksien saajien nimet ovat sen sijaan salassa pidettäviä. Käytännössä näiden eri tavoin nimettyjen asiakirjojen etsiminen Opetusministeriön ja Valtioneuvoston arkistoista on ainakin tähän asti ollut melko työlästä. Tämä koskee päätöksiä erityisesti ajalta ennen 90-lukua.

Toisaalta jakopäätöksissä ei paljasteta kuin nimiä ja numeroita. Mitään perusteluja ei ole arkistoitu: tämä tieto on muistinvaraista sisäpiirin omaisuutta. Kokouksen sihteerillä saattaa olla tallessa muistiinpanoja, mutta yksityisen kansalaisen ei ole mahdollista saada tietoon, mitä keskustelua kirjastoapurahojen jaosta on käyty ja millä perusteella päätökset on tehty. Olen koonnut Opetusministeriön arkistosta tietoja viime

vuosina kirjastoapurahoja hakeneista ja saaneista sekä tuen määrästä.⁶ ”Kirjastoapurahakirjailijoiden” tietoja olen verrannut suomalaisen kirjallisuuden kaanoniin ja toisaalta yleisön suosimiin teoksiin. Lähinnä tarkoituksena on vain koota joitakin linjoja apurahan jaosta nykyään – tilastojen tarkoitus on tuoda kriittinen peilauspinta julkiselle kirjastoapurahakeskustelulle.

1.3. Teoria ja taustakirjallisuus

Mitä teoreettisiin tausta-ajatuksiin tulee, tutkimuksen kysymyksenasettelu nojaa kahdelle: se lukeutuu kirjallisuusinstituution sosiologiseen tutkimukseen (esim. Niemi 1991 ja 2000) mutta siinä on myös filosofiaan liittyvää arvopohdintaa (esim. *Arvot, tiede, taide* 1990).

Suomalaista apurahajärjestelmää tai kirjastoapurahoja ja -avustuksia ei juurikaan ole tästä näkökulmasta tutkittu. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuina on kuitenkin ilmestynyt tutkimuksia, jotka osin sivuavat tutkimukseni aihetta ja ovatkin työssä lähteinä. Näistä mainittakoon Merja Heikkisen *Tilannekuva kirjailijoista* (1989) sekä Virpi Minkkisen *Taiteellinen työ ja apurahat* (1999).

Li Bennich-Björkman on tarkastellut Ruotsin kirjastokorvausjärjestelmää lähes vastaavasta näkökulmasta väitöskirjassaan *Stadsstöderna samhällskritiker — Författara autonomi och stadsstyrning i Sverige* (1991). Bennich-Björkman näkee tilanteen taustalla kysymyksen siitä, kuka on kirjailija. Hän erottelee kirjailijat sen mukaan, miten he suhtautuvat markkinoihin. Käsitettä 'budskapslitteratur', josta käytetään tässä työssä nimitystä sanomakirjallisuus, hän käyttää viittaamaan niin sanottuun laatu- ja korkeakirjallisuuteen. Vastakohtana tälle on viihdekirjallisuus, 'underhållningslitteratur'. Sanomakirjailijat ovat uskollisia itselleen, viihdekirjailijat yleisölle. Siinä missä sanomakirjailijoiden motto on autonomia, viihdekirjailijoilla se on vallitsevaan tilanteeseen sopeutuminen. Kysymys toimeentulosta on nimenomaan sanomakirjailijoiden kysymys: kuinka tulla toimeen, jos markkinoita ja poliittisia päätöksentekijöitä ei haluta kuunnella. (Bennich-Björkman 1991, 17-19.)

⁵ Kirjastoapurahoihin liittyvää kirjoittelua löytyi etupäässä Helsingin Sanomista ja Aamulehdestä, mutta sitä haettiin myös Keski-suomalaisesta, Ilkasta ja Pohjalaisesta.

⁶ Vuodesta 2001 alkaen tiedot löytyvät Taiteen keskustoimikunnan arkistosta ja tilastotiedotteista (esim. Karhunen 2001).

Bennich-Björkman luokittelee (1991, 53-61) eri tapoja suhtautua valtion kirjailijatukeen. Hän esittelee neljä pääperspektiiviä ja niihin sisältyvät näkökulmat. Jokainen tarkasteluperspektiivi sisältää ainakin yhden julkista tukea vastustavan ja sitä puoltavan näkökulman.

Ensimmäisessä perspektiivissä vastakkain ovat valtion tuki ja **kirjailijan riippumattomuus**. Kirjailijoiden tukea vastustavien keskeinen näkökulma on individualismi. Individualistisessa tarkastelutavassa kirjailija on riippumaton, vapaa ja vastuussa tekemistään vain itselleen. Valtion taloudellinen tuki on yhteensovittamaton kirjailijan todellisen tehtävän kanssa.

Toisaalta valtion tuki voi myös pelastaa kirjailijan autonomian, se voi suojata kirjailijan riippumattomuutta ottamalla taitelijat siipiensä suojaan. Stellan Arvidson on todennut, että todellinen uhka sananvapaudelle on populaari taide. Ilman valtion tukea kirjailijan pitäisi miellyttää laajaa yleisöä. Valtion leipään luottaminen on siis pienempi paha. Tämän ajattelumallin Bennich-Björkman on nimennyt etatismiksi, 'etatism'.⁷

Toisessa perspektiivissä vastakkaisina näkökulmina ovat valtion tuki ja **yleisön valinnanvapaus**. Keskeistä ei näissä näkökulmissa ole kirjailijan riippumattomuus. Markkinaliberalistisen kannan mukaan valtion ei pitäisi rajoittaa yleisön rajoittamatonta itsemääräämisoikeutta. Taiteilija työskentelee vain yleisölle, valtio ei ole hänen holhoojansa. Yleisön valinnanvapaus taataan toimivilla ja ei-kontrolloiduilla markkinoilla, kirjailijoita ei voida siis valtiollisesti tukea.

Pluralismissa valinnanvapaus käsitetään myös oikeudeksi valita, ei vain tänään vaan myös huomenna. Ihmisillä on velvollisuus jättää tuleville sukupolville yhtä monipuolinen kulttuuri kuin meillä on. Ilman valtion tukea totaalinen valinnanvapaus vähentyisi. Markkinaliberalismi ja pluralismi ovat hylänneet tyystin paternalistisen aatteen.

⁷ Otavan uuden sivistyssanakirjan (1993) mukaan etatismilla viitataan nykyään valtion taipumukseen supistaa vapaan talouselämän toimintamahdollisuuksia.

Kolmannessa perspektiivissä vastakkain ovat valtion tuki ja **kirjallisen maun kehittäminen**. Suurilla ideologioilla aina liberalismista sosialismiin on kansansivistystavoitteita. Tahto kohottaa kansalaisten sivistyksen tasoa on arvokasta sinänsä, mutta se on myös väline poliittisessa taistelussa. Kansansivistyksen näkökulma korostaa tarvetta kansan isälliseen neuvontaan, kulttuuri ei ole kansalaisen yksityisasiä. Kansansivistyksen näkökulmasta valtion tuki on kielteinen asia, koska valistukseen suhtaudutaan kuin se ei sisältäisi piileviä tavoitteita eikä sillä olisi yhteyttä poliittiseen kamppailuun.

Paternalistisen, valtion tukea puoltavan mallin mukaan kansalaiset haluavat kehittää makuaan. On oikein, että valtio määrittelee hyvää kirjallisuutta ja kertoo samalla, millainen hyvän elämän tulisi olla.

Neljännessä Bennich-Björkmanin perspektiivissä kohtaavat valtion tuki ja **kansakunnan tarpeet**. Kyseessä on kansan tai valtion horisontti. Kulttuuri ei tässä tapauksessa – kuten ei myöskään kohdassa kolme – ole ihmisen yksityisasiä. Konstitutionalismi, joka viittaa perustuslaillisuuteen, mukaan tehtävät, jotka kuuluvat valtiolle, ovat yleisiä. Esimerkiksi lait eivät koske erityisintressejä. Hallituksella on eri tehtävät kuin taiteella, ja taiteen tukeminen ei ole niiden tehtävien joukossa, jotka valtiolle kuuluisivat.

Kulttuurinationalismissa taas valtion tuki taiteelle on väline kohottaa sen mainetta ja arvovaltaa. Siksi taiteen ja kulttuurielämän elinvoimaisuuden säilyttäminen on valtiollinen tehtävä. Lähes samoilla linjoilla on valtiouskollisuus. Tässä näkökulmassa valtion yhteisyys korostuu. Kulttuuri on yksi osa valtion rakennetta.

Paula Tuomikoski-Leskelä on *Taide ja politiikka* -tutkimuksessaan (1977) tarkastellut kansanedustuslaitoksen suhtautumista taiteen edistämiseen Suomessa. Hän luokittelee neljä tekijää, jotka ovat vaikuttaneet taiteen kehitysedellytyksiin maassamme. Näitä tekijöitä ovat 1. taiteen sisäinen kehitys, 2. valtion taidehallinnon kehitys, 3. järjestökentän kehitys ja 4. (taide-)poliittinen kehitys. Tuomikoski-Leskelä korostaa, että kaikki tekijät ovat sidoksissa toisiinsa, siten että kehitys muodostuu eri tekijöiden vuorovaikutuksesta, voimakkuusasteista ja kombinaatioista. (Tuomikoski-Leskelä 1977, 123.)

Koska tämä luokittelu sisältää paljon päällekkäisyyksiä, tässä tutkimuksessa keskitytään suhteuttamaan muutoksia taiteen eli tässä yhteydessä kirjallisuuden sisäiseen kehitykseen sekä yleiseen yhteiskunnan kehitykseen, johon sisältyvät myös muutokset ihmisten arvomaailmassa.

Erkki Sevänen käsittelee teoksessaan *Taide instituutiona ja järjestelmänä — Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit* (1998) laajasti myös suomalaisen taidejärjestelmän kehitystä aina 1830-luvulta nykyaikaan. Sevänen jakaa kehityksen karkeasti kuuteen eri aikakauteen. Näitä jaksoja ovat järjestelmän infrastruktuurin muotoutuminen (1830-luvulta 1800- ja 1900-luvun vaihteeseen), järjestelmän lisääntyvä eriytyminen (1800- ja 1900-luvun vaihteesta vuoteen 1917), ensimmäisen tasavallan kausi (1917-1945), lisääntyvän normatiivisen ja funktionaalisen autonomian kausi (1945-1967), laajan hyvinvointivaltion kausi (1968-1990) sekä järjestelmän laajempi avautuminen markkinaperusteiseen suuntaan (1990-). Kirjastoapurahojen ja -avustuksien kannalta erityisen mielenkiintoisia ovat Seväsen luokittelun kaksi viimeistä ajanjaksoa, sillä ne ovat nykyaikaa koskevia malleja.

Tarkasteluperspektiivi ulottuu tähän aikaan myös Pertti Alasuutarin Helsingin Sanomissa ilmestyneessä artikkelissa ”Taide on Suomessa pyhä asia” (2.6.1996). Se perustuu Alasuutarin kirjaan *Toinen tasavalta: Suomi 1946-1994* (Vastapaino 1996). Artikkelissaan Alasuutari luokittelee taidepolitiikan vuosikymmeniä siten, että 1960-luvulle saakka vallitsi Taiteen moraalitalous, 1960-luvulta 1980-luvulle Taiteen suunnittelutalous ja Taiteen kilpailutalouden aika on ollut 1980-luvulta alkaen.

Edellä mainittujen lisäksi keskeisen lähestymistavan tarjoaa ranskalainen Pierre Bourdieu. Sosiologi Bourdieu määrittelee ’kirjallisen kentän’ keskenään kilpailevien yksilöiden ja instituutioiden pelialueeksi (1985, 105-107).

Tässä tutkimuksessa kaunokirjallisuus on taiteenlaji siinä missä kuva-, sävel-, näytämö-, elokuva-, valokuva-, rakennus- ja tanssitaide sekä taideteollisuus.⁸ Näin ollen kirjallisuutta koskevat hallinnolliset päätökset, kirjallisuuspolitiikka, ovat taidepolitiikan myötä osa yhteiskunnan harjoittamaa kulttuuripolitiikkaa, joka voidaan määritellä ”yhteiskunnan eri ryhmien vaikutustavaksi kulttuurin ja taiteen asemaa koskeviin päätöksiin” (Kupoli 1992, 23).

⁸ Taiteenlajien jaottelu on Minkkisen (1999) käyttämä. Taiteen määrittelystä esim. Levanto 1990, 62

2. KIRJASTOAPURAHOJEN HISTORIAA

2.1. Taidejärjestelmä muotoutuu 1800-luvulta lähtien

1800-luvulla perustettiin ja kehitettiin taiteen tuotantoa, välitystä, kritiikkiä, tutkimusta ja rahoitusta harjoittavia laitoksia. Laitoksia perustettaessa ja kehitettäessä valtio, kansalliset liikkeet ja taide-elämä olivat läheisessä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. (Sevänen 1998, 370.) Myös kirjallisuuden tukemisesta tuli valtaa pitävien intressien mukaista ja näin ollen osa taidepolitiikkaa.

Kirjallisuuden tukemisen tavoitteita leimasi vahvasti snellmanilaisuus. Snellmanin näkemyksen mukaan valtio on kansallisen kehitysprosessin ilmenemismuoto. Kirjallisuuden ja kirjailijan tehtävä on tähän kehitysprosessiin osallistumalla omalta osaltaan ylläpitää ja luoda valtiota. Snellman ajatteli, että 1800-luvun Suomi oli vaiheessa, jossa tarvittiin kansaa kasvattavaa kansalliskirjallisuutta. (Mm. Pertti Lassila 1996, 75-80.)

Kirjallisuuden tukemisessa kaksi näkökulmaa ylitse muiden olivat siis kansan kirjallisen maun kehittäminen sekä kansakunnan horisontti. 1890-luvulla tätä taustaa ei piiloteltu: kirjailijat korostivat tukianomuksissaan nimenomaan kirjallisuuden tehtävää sitoa Suomi kirjallisuutensa ja kulttuurinsa ansioista eurooppalaiseen kulttuuriin, nostaa se sivistyksensä voimin kansakuntien joukkoon (Tuomikoski-Leskelä 1977, 105). Myöhemminkin kirjallisuuden tukea tarkasteltaessa kirjallisen maun kehittämisen ja kansakunnan näkökulmat ovat Suomessa olleet niin hallitsevat, ettei kirjastoapurahajärjestelmääkään helposti ryhdytä tarkastelemaan kirjailijan riippumattomuuden tai yleisön valinnanvapauden kannalta.

Valtion tukitoimet taiteelle alkavat ensimmäisen teollistumisen kauden aikana 1860-luvulla. (Sevänen 1998, 370). Tuomikoski-Leskelä kirjoittaa (1977, 24), kuinka vuonna 1865 varattiin budjettiin määräraha kirjallisuuspalkintoa varten ”koska kirjallisen tuen tarvetta oli ilmennyt ja senaatin käyttövaroista oli säästynyt 10.189 markkaa” (keis.sen.tal.os:n ptk:t 10.3.1864).

Senaatti jakoi kolme palkintoa: yhden tieteelliselle, yhden taiteelliselle ja yhden kansantajuiselle edellisenä vuonna ilmestyneelle julkaisulle. Kirjallisuuspalkinnon aikaansaaminen – vaikka sen jakamisesta ei muodostunutkaan vuosittaista tapahtumaa – palveli fennomaanien pyrkimyksiä.

Senaatti halusi tukea kansallista edustustaidetta eli ennen kaikkea kuva-, mutta myös sävel- ja näyttämötaidetta. Erityisesti kuvataiteen ”taiteen kultakausi” ei olisi ol-

lut mahdollinen ilman valtion tukea. Senaatin kannalta pienen kielialueen kirjallisuus ei täyttänyt kansallisen edustustaiteen tehtävää. Säännöllisiin kirjallisuuden edistämistoimiin ryhdyttiin vasta, kun 1880-luvulla fennomaanien ote senaattiin vahvistui. (Tuomikoski-Leskelä 1977, 26.)

Tuohon aikaan järjestelmä sekä muu julkaisutoiminta oli tsaristisen ennakkosensuurin alaista: tuettujen eliittiryhmien oli Seväsen sanoin otettava huomioon valtapoliittiset realiteetit (1998, 278). Vasta sortovuodet 1900-luvun alussa mursivat yhtenäisen lojaalisuuden tsaarinvaltaa vastaan. Voi kuitenkin pohtia, unohtuivatko valtapoliittisten realiteetit vielä tämänkään jälkeen.

1800- ja 1900-luvun taitteesta vuoteen 1917 taidejärjestelmä eriytyi ammatilliseen ja harrastelijamaiseen lohkoon, sekä entistä enemmän kieli- ja luokkapohjaisiin osakulttuureihin (Sevänen 1998, 370). Tähän aikaan liittyy myös hyvän kirjallisuuden käsitteen synty: on olemassa erikseen korkeaa ja matalaa eli sanoma- ja viihdekirjallisuutta.

Vaikka varsinaisista kirjastoapurahoista autonomian aikana tuskin puhuttiin, niiden yhteys ajan tunnelmiin on kiinteä. Nykyään kirjastoapurahat ovat esimerkillinen jäännös – mikäli näin asia halutaan ilmaista – snellmanilaisesta kirjallisuuspolitiikasta. Niitä puolustettaessa vedotaan juuri kaunokirjallisuuden erityisasemaan kansallisessa kulttuurissa.

On muistettava, että ”kansakunta” tai ”kansanluonne” eivät ole luonnollisia vaan tietoisesti kehitettyjä kategorioita. Käsitteet suomalaisuudesta pohjautuvat pääasiassa ruotsinkielisen sivistyneistön suomenkieliselle rahvaalle antamiin määreisiin. ”Samalla kun kansallinen eliitti samastui suomalaisiin, se määritteli samastumiskohteensa itselleen projektiksi, kansansivistystehtäväksi”, Alasuutari kirjoittaa (1996). Taidepolitiikan päämääräksi ymmärrettiin siten alusta lähtien se, että rahvaan tavoista ja mausta tulee hienostuneempia, enemmän sivistyneistön makua vastaavia.

2.2. Suomi itsenäistyy – kuinka käy kirjallisuuden?

Suomen itsenäistyttyä kehittyi hiljalleen noidankehä, josta emme ole vielä kukaan kenneet kunnolla irrottautumaan. 1900-luvun alussa yleinen ja yhtäläinen äänioikeus teki edustajista välittömämmin kannattajakuntansa kontrollissa toimivia edusmiehiä (Tuomikoski-Leskelä 1997, 129). Tuolloin vaaleissa oli tärkeitä ulkopoliittisia kiihottimia, muun muassa Venäjän tilanne, joten taide-elämän tukemiseen tähtävää toimin-

taa ei ollut tuolloin helppo perustella äänestäjille. Helppoa se ei ollut myöskään 1990-luvulla Itä-blokin romahtaessa ja taloudellisen taantumun koskettaessa suomalaisia. Laman myötä – tosin muutaman vuoden viiveellä – kirjastoapurahoina ja avustuksina jaettava määräraha pieneni huomattavasti.

Erkki Sevänen kirjoittaa, että ensimmäisen tasavallan vuosina (1917-1945) itsenäisyyden saavuttaminen ja kansalaissota hidastivat kulttuurista eriytymiskehitystä. Kirjallisuuskin jatkoi entiseen tapaan valtion käsikynkässä. Taidejärjestelmän asiantuntijapiirit sitoutuivat korkeakulttuurisen taiteen ja kansallisen arvojärjestelmän kehittämiseen. (Sevänen 1998, 370-371.) Ratkaisevasti kirjallisuuden tila ei siis autonomian ajasta muuttunut.

Itsenäisyyden alkuaikojen kirjallisuuspolitiikan kehystä kuvaa kaiken kaikkiaan hidas eriytyminen. Taide ja politiikka kehittyivät eri suuntiin, taiteesta tuli oma instituutiossa ja se alkoi menettää poliittista funktiotaan. Jos autonomian ajalla taiteen tehtävä oli pro Finlandia ja 1920-30-luvulla pro arte, Suomen sotien jälkeen oli taas kansallisen tehtävän vuoro (Tuomikoski-Leskelä 1977, 267). Lassilan (1999, 20-23) mukaan toinen maailmansota oli monille tervetullut syy yhdenmukaistaa kirjallisuutta. Voitiin jälleen vedota kirjallisuuden perimmäiseen kansalliseen merkitykseen ja tehtävään. Koska tulevaisuutta ei voitu perustaa sotilaallisiin voittoihin, sivistyksen voittojen merkitys korostui. (Lassila 2000, 12, 23.)

Ruotsissa oli jo 1900-luvun alussa voimassa eräänlainen stipendeihin perustuva kirjailijatuki. Ruotsissa ehdotus kirjastokorvauslaista saatiin aikaan ja hyväksyttiin vuonna 1954. Järjestelmä on toiminut siellä vuodesta 1955. Tanskassa päätös kirjastokorvauksista tehtiin 1946 ja Norjassa 1947. Kirjastokorvausjärjestelmän menestyksekkääseen läpimurtoon 1950-luvulla ei vaikuttanut se, että kirjailijoita tai pikemminkin heidän ääniensä määrää olisi pidetty erityisen merkittävänä. Bennich-Björkman korostaa, että päättäjät kuitenkin tiedostivat kirjailijoiden erityisaseman mielipiteen muodostajina. Sen lisäksi, että kaunokirjallisuus on mahtava poliittinen ase, kirjailijaliiton menestykseen sen pyrkimyksissä vaikutti liiton organisatorinen voima ja kuri. Yhdistyksen sisäiset erimielisyydet piti piilottaa, jotta päästiin mukaan poliittiseen päätöksentekoon. (Bennich-Björkman 1991, 12, 316-317.)

Kirjallisen kentän painostus näytti alkavan tuottaa tulosta Suomessakin, kun vuonna 1947 Suomen Kirjailijaliitto ja Finlands Svenska Författarföreningen saivat aikaan aloitteen, jonka tarkoituksena oli, että Suomessa alettaisiin Ruotsin mallin mukaan kompensoida kirjailijoille lainauksista aiheutuvia menetyksiä.

Aloite kuitenkin hyllyttiin, ja kului yli kymmenen vuotta, kunnes kirjailijoiden asia oli esillä tekijänoikeuslain muutosta valmisteltaessa. Tuolloin esillä oli lainaukseen perustuva kirjastokorvaus. Korvausjärjestelmää ei pidetty Suomen oloihin sopivana, joten asia otettiin uudelleen esille vuonna 1960 kirjastolain säätämisen yhteydessä. Lopputulos oli erillinen laki eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista.

Sota-aikahan oli ollut kirjallisuuden myynnin ja lukemisen kulta-aikaa: kustannuskynnys aleni roimasti, kirjallisuuden taso laski ja kaunokirjallisuuden osuus kirjatuo- tannosta nousi dramaattisesti (Lassila 1999, 25, 31). 40-luvun lopussa kirjallisuusinsti- tuutiossa taisteltiin vallasta, vanhojen asemien säilyttämisestä ja uusien luomisesta. Vasemmisto oli tässä taistelussa voitokas: kehittyi uusi, itään suuntautunut kulttuuri- politiikka. Vasemmiston kulttuuripolitiikkaan kuului myös yritys saada valtion val- vontaan suuret kirjallisuutta ja kulttuurielämää tukevat säätiöt ja niiden rahastot. Tai- teen ja yhteiskunnan suhteet haluttiin määritellä uudelleen. (mm. Turunen 1999, 49- 50.)

Merkittävintä uuden vasemmiston taidenäkemyksessä oli kirjailijan yhteiskunnalli- sen tietoisuuden ja vastuun tähdentäminen. Epäpoliittisuutta ja estetismiä pidettiin na- iivina ja taiteellisesti jälkijättöisenä (Lassila 1999, 29-34). Ylipäätään itsenäisyyden aikana (tarkemmin vuosina 1918-1976) on pätenyt, että mitä enemmän vasemmalla ryhmittymä on, sitä suurempi on sen taidepoliittinen aktiviteetti valtiopäivillä (Tuomi- koski-Leskelä 1977, 135-136).

Kehitys näyttäisi korreloivan siis varsin vahvasti Ruotsin tilanteen kanssa. Vaikka mielipiteet olivatkin eri tavoin motivoituneita, meillä Suomessa vasemmiston ja oi- keiston päämäärät eivät kirjallisuuskeskustelussa itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä juurikaan eronneet. Yhteisenä pyrkimyksenä oli sotien jälkeen palauttaa kirjojen kus- tannus ja kauppa perinteiseen kansanvalistukselliseen ja snellmanilaiseen tehtävään, yhteisenä vastustajana nähtiin kaupallisuus. Kirjojen suurta menekkiä pidettiin jopa kulttuurivaarana. (Lassila 1999, 32.)

Marxilaisen ajattelun hegemonia ei siis poissulkenut snellmanilaisuutta. Vanhan kulttuurieliitin asema ja merkitys oli perustunut nationalismiin – kun snellmanilaisesta kansallisesta kulttuurista olisi pitänyt luopua, tilalle ei ollutkaan tarjota mitään. Snell- manilaisuudelle ja marxilaisuudelle yhteisiä piirteitä olivat muun muassa se, että kir- jallisuuden ja kirjailijan tehtävä nähtiin alisteisena yhteiskunnalliselle tai kansalliselle tehtävälle. Niissä molemmissa myös ajattelu perustui johonkin yleiseen abstraktiin to-

tuuteen, josta deduktion avulla kuljetaan kohti yksittäistapausta. Niinpä kulttuuripoliittikka jatkoi kehittymistä linjalla, jossa kirjallisuuden ja kirjailijan merkitys yhdistyy vastuuseen yhteiskunnan ja kulttuurin säilymisestä ja jossa kollektiivi on yksilöä tärkeämpää. (Lassila 1999, 36.)

1950-luvulla päättäjien kulttuurinen innostus näytti laimenneen eduskunnassa ja kentällä. Myös Skdl:n taidepoliittinen valtakausi oli taittumassa ja kulttuurielämän johto siirtyi toisiin käsiin. (mm. Tuomikoski.-Leskelä. 1977, 209.)

Pelkistäen voidaan sanoa, että 50-luvulle tultaessa kirjallisuuden tukeminen tuli eräässä mielessä tiensä päähän. Suomi oli itsenäinen valtio, jonka elintaso alkoi hiljalleen nousta. Kun oltiin saavuttamassa se, mihin kirjallisuuden tukemisella oltiin pääasiassa pyritty, on ymmärrettävääkin, että kirjallisuuden tukemisesta ei oltu kovin kiinnostuneita ennen kuin sille ilmenisi taas uusia tehtäviä. Kirjallisuus on kuin lapsi, jonka kanssa leikitään vain, jos siitä ollaan itse aikeissa hyötyä.

Kirjallisuuspolitiikan lamaaneminen ja kirjastoapurahajärjestelmän synnyn viipyminen saa toisen selityksen 1950-luvun kirjallisuudesta. 1950-luvun modernistisukupolvi oli epäluuloinen mitä tulee kirjallisuuden kaupallisuuteen, suuren yleisön maakuun ja viihdekirjallisuuteen. Taiteen sisällön tulkinta onnistui vain suppealle älymystölle, taiteen ja politiikan vuorovaikutukselle ei ollut perustaa. Yhteiskunnan toimet taiteen edistämiseksi kuivuivat kokoon. Kun taiteella ei katsottu olevan poliittista funktiota, intressejä sen edistämiseksi ei ollut. Kirjallisuus ei omana itsenään kelvannut kansalliseksi edustustaiteeksi.

Vaikka kirjastokorvauslakia ei saatu aikaan vielä 1950-luvulla, aivan ilman tukea kirjailijoiden ei tarvinnut olla. Vuonna 1947 säädettiin nimittäin laki Suomen Akatemiasta ja valtion apurahoista. Lain tarkoituksena oli muun muassa turvata kirjailijoiden työskentelyrauha kun taas esimerkiksi valtion kirjallisuuspalkinnoilla palkittiin vain kirjallisesti menestyneitä. Kirjailijoiden turvallisuuden ja toisaalta autonomian kaipuu oli Bennich-Björkmanin mukaan keskeinen syy Ruotsin kirjastokorvausmenetelmän kehittämiseen. Yhtäläinen tehtävä 1950-luvun kynnyksellä säädetyllä apurahalla oli kuitenkin myös osoittaa, millainen kirjallisuus oli hyväksyttävää ja millaista kirjallisuuden tuli olla. (Bennich-Björkman 1991, 20.) Tähän tarpeeseen vastaamisen edessä oltaisiin pian myös Suomessa.

Seväsen mukaan (1998, 333) lisääntyvän normatiivisen ja funktionaalisen autonomian aikana kansalaisten arvojärjestelmä määritellään uudelleen entistä laajem-

malta sosiaaliselta pohjalta. Vaikka kulttuurihegemonia koetettiin säilyttää porvareilla, myös työväenliike ja poliittinen vasemmisto saivat osallistua arvojen määrittelyyn.

Kirjastoapurahajärjestelmän tausta onkin selvästi moniarvoinen: toisaalta rahaa voi pitää kirjailijalle kuuluvana tunnustuksena, toisaalta kyseessä on kirjailijan taloudellinen tuki. Pyrkimys palvella mahdollisimman monia kirjailijoita erilaisissa tilanteissa on varmasti yksi syy, joka on aiheuttanut kompastelua käytännön toiminnassa.

1960-luvulle tultaessa julkisuuteen kohdistuneen kontrollin höltyminen ja liberalisoituminen avasi tietä yhteiskuntakriittiselle kirjallisuudelle: kirjailijat itsenäistyivät ja itsepäistyivät. Ihanne vapaasta kirjailijasta ei ollutkaan pelkkä illuusio.

2.3. Kirjastoapurahajärjestelmä syntyy 1960-luvulla

Kirjailijoiden tukikysymykset tulivat eduskunnassa uudelleen esille vuonna 1960. Vuonna 1961 säädettiin laki eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista, ja ensimmäiset kirjastokorvaukset jaettiin vuonna 1963. Lain mukaan kirjailijat ja kääntäjät olivat oikeutettuja saamaan kirjastokorvausta määräprosentin summasta, joka kirjastolain nojalla on edellisenä vuonna myönnetty valtionapuna kirjastoille.

Lakiin kirjattu peruste rahoille oli seuraava: ”Valtion varoista jaetaan vuosittain kotimaisille kirjailijoille ja kääntäjille sen johdosta, että heidän kirjoittamiaan kirjoja pidetään maksuttomasti käytettävissä yleisissä kirjastoissa, apurahoja ja avustuksia.” Summa jaettiin alunperin siten, että 35 % siitä tuli luovaa kirjallista työtä suorittaville kirjailijoille, 5 % kääntäjille, 40 % avustuksina iäkkäille kirjailijoille, jotka elävät ahtaissa taloudellisissa oloissa sekä 20 % kirjailijoille, jotka sairauden tai työkyvyttömyyden vuoksi ovat joutuneet taloudellisiin vaikeuksiin. Vuonna 1967 eduskunta muutti jonkin verran avustusprosentteja kääntäjien hyväksi. Järjestelmän alkumetreillä se on ollut luonteeltaan selvästi sosiaalinen tuki.

1960-luvulla tapahtuu ”korkeamman hengenviljelyn” edistämiseksi osoitetuissa varoissa nousu. Aiemmin kirjallisuudelle myönnettävän tuen osuus oli noin yhden prosentin luokkaa taidetukien alakohtaisessa jakaumassa, mutta kirjastokorvauksien ansiosta se nousi yli kolmeen prosenttiin. (Tuomikoski-Leskelä 1977, 37 ja 50.) Taiteesta tuli 1960-luvulla yleistä yhteiskuntapolitiikkaa ja osa puolueiden politiikkaa, ja taide mainittiin tuolloin useissa puolueohjelmissa. (Tuomikoski-Leskelä 1977, 137 ja 143) Kaunokirjallisuudelle tuli taas käyttöä.

1960-luvun nopeaan nykyaikaistumiseen, modernisaatioon, kuuluivat teollistuminen, kaupungistuminen ja hyvinvoinnin lisääntyminen. Suuria muutoksia olivat myös maaseudun tyhjeneminen, kulutuksen kasvaminen, kaupallistuminen sekä tiedonvälityksen kuten television kehittyminen. Kaikki nämä muutokset koettelivat perinteistä arvomaailmaa. (Mm. Turunen 1999, 187.)

Nykyaikaistumisen myötä valtiovallan osuus yhteiskuntaelämän säätelijänä kasvoi. Seväsen mukaan 1960-luvulla oli meneillään järjestyneen kapitalismin vaihe, jolloin valtio sääteli laajasti taide-elämää. Yhteiskunta modernisoitui elämäntapojen, arvojen, normien ja ideologioiden tasolla. (Sevänen 1998, 330-335.)

Pertti Alasuutari on jakanut taidepolitiikan vuosikymmenet siten, että 1960-luvulle saakka vallitsi ”taiteen moraalitalous”. Sitä seurasi ”taiteen suunnittelutalous”. Suunnittelutaloudessa tavoitteena oli yleisön aktivointi ja lieveilmiönä ylipolitisoituminen. Taiteen suunnittelutalouden aikana (1960-1980-luvulla) taidepolitiikan lankoja pitelivät käsissään erilaiset toimikunnat ja lautakunnat. (Alasuutari 1996.)

Yhteiskunnan käymistila sai aikaan myös kulttuurin kentässä uudelleen orientoitumista. Nuoret kirjailijat kirjoittivat entistä vapaammin, retorisemmin, ennakkoluulottomammin ja varomattomammin. Alasuutarin mukaan taiteen suunnittelutalouden aikana poliittinen ja yhteiskunnallinen taide oli valta-asemassa ja populaarikulttuuri ikään kuin nostettiin tasavertaiseksi. Taiteilijapersoonat eivät enää olleet kansallisia johtohahmoja vaan pikemminkin tiedostava etujoukko. Sanomakirjallisuudella meni hyvin.

Kuitenkaan taiteilijakunnan sosiaalinen ja taloudellinen asema ei kehittynyt samassa suhteessa kuin muiden yhteiskuntapiirien. Valtion taiteenedistämislainsäädännöllä ryhdyttiin paikkaamaan taiteilijoiden toimeentuloturvaa. Apurahajärjestelmän synty voidaan nähdä tässä kehyksessä, olivathan kirjastokorvaukset valtaosin (60 %) tarkoitettu nimenomaan ahtaissa oloissa eläville. 1960-luvulla syntyi myös muita taidetta edistäviä lakeja muun muassa vuonna 1967 Laki taiteen edistämisen järjestelyistä. Vakavan taiteen puolustus oli paitsi sanomakirjailijoiden myös valtion tavoite. Kirjailijat pelkäsivät kaupallisuuden vaikutusta heidän työhönsä, valtiovalta taas vastusti viihde- ja populaarikulttuuria. (Turunen 1999, 196.)

Politiikan ja kirjallisuuden suhteen lämpenemisessä kyse ei kuitenkaan ollut siitä, että kirjailijat olisivat alkaneet tietten tahtoen miellyttää valtaapitäviä tai yleisönsä. Keskeistä oli, että taiteen ja yhteiskunnan välille oli taas luotu suhde. 1960-luku elvyt-

ti yhteiskunnallisesti osallistuvan kirjailijan ihanteen, enää tosin kyseessä ei ollut kansakunnan rakentaja vaan sen kyseenalaistaja.

Poliitikkojen kirjallisuusharrastus ei kuitenkaan ollut kovin pitkäaikaista – oikeastaan se laimeni varovaisen myönteiseksi suhtautumiseksi. Yhtenä syynä tähän olivat kirjasodat, joiden vilkkain vaihe oli juuri 1960-luvulla, kun kirjoittajien ja yleisön maailmankuvat ja odotukset olivat kenties räikeimmin ristiriidassa. Esimerkiksi Salama-sodalla (1964-1965) oli kuitenkin Tuomikoski-Leskelän mielestä voimakas vaikutus eduskuntaan: se ei ollut omiaan herättämään eduskunnan enemmistön luottamusta kirjallisuutta kohtaan, vaan pakotti sen varovaiseksi suhtautumisessa kulttuurikysymyksiin.

Laajan hyvinvointivaltion kausi (1968-1990) merkitsi taide-elämän valtiollistumista. Taidejärjestelmä kietoutui 1960-luvun lopussa hallinnollisella ja rahoituksellisella tasolla läheisesti yhteen poliittis-hallinnollisen järjestelmän kanssa (Sevänen 1998, 349). Valtiovalta löysi 1960-luvulla kirjallisuudelle taas käyttöä ainakin hyvinvointivaltioprojektiinsa. Yhteistyö näkyy radikaalina kasvuna kirjallisuudelle myönnettävissä tuissa.

Nykyisenlaisen kirjastoapurahajärjestelmän olemassaoloa puolustetaan vetoamalla siihen, että kaunokirjallisuuden tukeminen on valtion historiallinen velvoite. Kaunokirjallisuuden tukemisen perinne on kuitenkin suhteellinen käsite: laajamittainen kaunokirjallisuuden tukeminen alkaa oikeastaan vasta 1960-luvulla, jolloin se liittyy kiinteästi hyvinvointivaltion projektiin.

1960-luvulla perinteisiä arvoja kritisoitiin, kirjallisuus edisti siirtymistä kohti modernia, moniarvoisempaa yhteiskuntaa. Modernisoitumiskehitys on kuitenkin ristiriidassa sen kanssa, että valtion lainsäädännöllinen osuus lisääntyy kirjallisuudessa ja kulttuurielämässä. Valtion tuki nähdään kuitenkin ainoana mahdollisuutena ylläpitää laajaa ammatillista kirjailija- ja taiteilijatoimintaa pienessä maassa. Bennich-Björkmanin näkökulmista ensimmäinen eli kirjailijan riippumattomuuden suhde valtion tukeen korostuu oikeastaan vasta 1960-luvulla. Ensimmäistä kertaa kirjailijaihanteena on riippumaton, vapaa kirjailija. Laajan kirjastoapurahajärjestelmän ei siis voi syntyhetkenään ensisijaisesti olettaa perustuneen paternalistisiin tai kulttuurinationalistisiin aatteisiin. Vaikka Snellmanin taustavaikutusta ei voida eikä ole tarpeen unohtaa, niin tärkeimpinä arvoina kirjastoapurahaa luodessa voidaan pitää sekä autonomisen kirjailijan ihannetta että tarvetta tukea sosiaalisesti ahtaalla elävää ammattiryhmää. Jälkimmäisen seikan huomioimiseen vaikutti yhteiskunnallisten arvojen huomioimi-

nen laajemminkin valtion päätöksenteossa. Vasemmalla olevilla ryhmittymillä oli myös Suomessa keskeinen rooli siinä, että katseet 1960-luvulla käännettiin kulttuuriin ja kirjallisuuden tukemiseen.

Taiteen järjestökenttä puoluepolitisoitui 1970-luvun alussa: järjestöjen johtohenkilöt vaihtuivat tai entiset muuttuivat puoluepoliittisemmiksi (Turunen 1999, 193). Myös taiteen yleisesti nauttima arvostus kohosi (Tuomikoski-Leskelä 1977, 284). Vuoden 1978 lakiuudistuksella (LA 1117/78 19.12. 78) järjestelmän perusteet muutettiin nykyisenlaisiksi. Uuden lain mukaan korvauksina kirjailijoille ja kääntäjille maksettiin 9 % kuntien edellisen vuoden kirjaostojen kokonaissummasta. Prosenttimäärän katsottiin vastaavan vanhan lain viittä prosenttia ja edun pysyvän muodollisesti katsoen samana. Käytännössä summa tuli nousemaan huomattavasti, koska uuden lain mukaan korvaus maksettiin viiveettömänä.

2.4. Hyvinvointivaltio ja kirjallisuuspolitiikka

Vuonna 1968 tietokirjailijat kyselivät ensimmäisen kerran oikeuksiensa perään, vaikkakin turhaan. Vuoden 1983 lakimuutoksella kirjastoapurahan piiriin pääsivät mukaan tietokirjailijat, mutta eivät tieteellisten tutkimuksien ja oppikirjojen taikka niihin rinnastettavien teosten tekijät tai kääntäjät, vaikka muun muassa oppikirjojen tekijät eduskunnassa oikeuksistansa kyselivätkin. Tietokirjailijoille tuli jakaa 10 % kirjastoapurahoista. Lakiuudistuksessa jaettavan tuen kokonaismäärä nousi samalla yhdeksästä kymmeneen prosenttiin yleisten kirjastojen vuotuisista ostoista.

Siinä missä vuoden 1961 laissa suositeltiin jaettavaksi 40 % avustuksina iäkkäille kirjailijoille, jotka elävät ahtaissa taloudellisissa oloissa, vuoden 1983 laissa tämä prosenttiluku on enää 25. Tosin jaettava summa oli kasvanut moninkertaiseksi. 1970-luvulla alkoi myös valtion taiteilijaeläkejärjestelmä toimia nykyisenkaltaisessa muodossa.⁹ Unohtaa ei sovi sitäkään, että hyvinvointivaltion sosiaaliturva oli myös parantanut yleisiä eläkejärjestelmiä.

⁹ Taiteilijaeläkkeinä jaetaan nykyisin suunnilleen samansuuruinen rahamäärä kuin muuna taiteilijatukena yhteensä (ks. esim. Karhunen 2000).

1980-luvulla yhteiskunnassa alkoi tasa-arvokysymys saada uusia piirteitä. Voitto Ruohonen (1999, 270-274) on todennut, että 1980-luvun puolivälissä kansakunta alkoi jakautua menestyviin a- ja syrjäytyviin b-luokan kansalaisiin. 1980-luvulta lähtien paitsi yhteiskunnassa myös kirjallisuuden teemoissa on (muun muassa Esa Sariolalla) tullut myös näkyväksi uusmachiavellismi — ajatus siitä, että yksilöllä on oikeus toteuttaa elämänsä täysin muista piittaamatta.

Ehkä piittaamattomuus oli jo oire hyvinvointivaltion liitoksien rakoilusta. Erkki Seväsen luokittelun (1998, 370-371) mukaan laajan hyvinvointivaltion kautta kesti aina vuodesta 1968 aina 1990-lukuun saakka. Hyvinvointivaltion kausi merkitsi kirjallisuudelle ja taide-elämälle ennen kaikkea valtiollistumista. Järjestelmä kietoutui hallinnollisella ja rahoituksellisella tasolla läheisesti yhteen poliittis-hallinnollisen järjestelmän kanssa.

1960-luvulta lähtien oli kehittynyt suhde, jossa taiteilijat olivat riippuvaisia poliittis-hallinnollisesta järjestelmästä. Valtion katsottiin olevan taiteilijoiden liittolainen ja suojelija (Sevänen 1998, 356). Toisin kuitenkin kävi: 1990-luvun alkupuolella tapahtunut kirjailijoiden tuen pieneneminen aiheutti paljon katkeruutta. Erikoisasemasta oli ehtinyt tulla itsestänselvyys. Vuosina 1988-1992 ahtaissa oloissa elävien kirjailijoiden osuus oli 8 % ja sairaiden osuus 3 % kirjastoapurahojen kokonaissummasta – hakemuksiakaan ei tullut juuri enempää. Lakimuutos 1993 virallisti tilanteen: kirjastoapurahajärjestelmä profiloitui yhä vahvemmin luovan kirjoittamisen tueksi (Stockmann ym. 2000, 123).

Erkki Sevänen (1998, 361) pohtii syitä siihen, miksi taide ylipäätään pääsi meillä mukaan hyvinvointivaltion prosessiin. Hänestä ilmiölle on kolme perustetta. Ensinnäkin taide on voimavara yksilön mentaalisten ongelmien hoidossa. Toinen syy on väestön keskiluokkaistuminen, jonka seurauksena ihmisillä on enemmän aikaa kuluttaa taiteeseen. On huomionarvoista, että Seväsen kolmantena perusteena on kansallisuuspolitiikka. Vaikka kansallisuuspolitiikka on nyt vain yksi osa arvopohjaa (Sevänen 1998, 363), se ei ole hävinnyt minnekään keskeisistä kirjallisuudenkin tukemiseen vaikuttavista arvoista. Kirjastoapurahajärjestelmää luodessa kansalliskirjallisuuteen liittyvät teemat olivat taustalla, vaikka keskeisimpiä järjestelmän luonteeseen vaikuttaneita seikkoja olivatkin autonomisen kirjailijan ihanne sekä sosiaalipoliittiset syyt.

Hyvinvointivaltion aikana taidejärjestelmästä tuli julkishallinnollisen palvelusektorin osa-alue. Periaatteessa kaupallisesti menestyvän tai yleisöhaikuisen kulttuuritoiminnan ei katsottu olevan julkisen tuen arvoista, eikä siis taidettakaan. (Sevänen 1998,

352-353). Ei siis ihme, että jo olemassa oleva ero viihteen ja vakavasti otettavan kirjallisuuden välillä syvenee. Taide jakaantuu professionaaliseen, valtion suojaamaan eikä kaupalliseen lohkoon, jonka vastapoolina on monenkirjava kaupallinen lohko.

Erkki Seväsen mukaan 1990-luvun alussa hyvinvointivaltion aika alkaa olla ohi. Hän kutsuu 1990-luvun vaihteesta alkanutta kautta taidejärjestelmän laajemmaksi avautumiseksi markkinaperusteiseen suuntaan. Tyypillistä ajalle on muun muassa taidejärjestelmään liittyvän valtiollisen säätelyn osittainen purkaminen sekä alueellisen ja kunnallisen kulttuuritoiminnan lisääntyvä itsenäistyminen suhteessa valtioon. (Sevänen 1998, 365-368.)

Pertti Alasuutari (1996) on samoilla linjoilla. Hän on nimennyt 1980-luvulta alkavan ajanjakson taiteen kilpailutalouden ajaksi. Taiteen ensimmäisenä tavoitteena on nyt kilpailu yleisöstä ja taidepolitiikan lankoja pitelevät käsissään managerit. Korkean ja matalan raja-aita hälvenee – taidekäsitys on kriisissä ja taiteen pyhyys järkkynyt.

Ajatus siitä, että kirjailijoita tuli tukea sosiaalipoliittisista syistä kyseenalaistetaan 1990-luvun alussa. Koska kirjastoapurahat olivat yksi tällaisen kulttuuripolitiikan ilmenemismuoto, oli niihinkin odotettavissa muutoksia.

1990-luvulle tultaessa oltiin kirjastoapurahajärjestelmässä vielä huipulla. Vuonna 1991 kirjastoapurahojen määrä oli suurimmillaan eli noin 17,7 miljoonaa markkaa. Taloudellisen taantuma 1990-luvulla vaikutti kuitenkin myös kirjastojen hankintamäärärahoihin ja sitä kautta kirjastoapurahoihin. Vuodesta 1991 vuoteen 2000 jaettavissa oleva raha oli pienimmillään 13,6 miljoonaa markkaa vuonna 1996.

Taloudellisin perustein jaettujen kirjastoavustuksien määrä pienentyi, kun järjestelmä profiloitui yhä vahvemmin luovan kirjoittamisen tueksi (Stockmann ym. 2000, 123). Yksi näkökulma tähän on, että hyvinvointivaltio oli tuottanut esimerkiksi taiteilijoiden eläkejärjestelmän. Kirjastoapurahoja ei haettu – eikä niitä jaettu – enää niin paljon yksin sosiaalisesti tueksi. Vuonna 1993 avustuksina jaettavien kirjastoapurahojen osuutta vähennettiin myös lain mukaan.

Samoin vuonna 1993 laki muuttuu siten, että kirjastoapurahoja voivat saada muutkin kuin ”kotimaiset” kirjailijat. Tosin apurahoja saavan täytyy kirjoittaa suomen, ruotsin tai saamen kielellä ja asua tai olla asunut pysyvästi Suomessa.¹⁰

¹⁰ Vuonna 2002 laista poistettiin maininta kielistä. Kirjastoapurahoja ja -avustuksia voivat lakimuutoksen jälkeen saada kirjailijat ja kääntäjät jotka asuvat tai ovat asuneet pysyvästi Suomessa ja joiden kirjallinen työ rikastuttaa kulttuurielämää Suomessa.

Vuonna 1994 Laki eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista uudistui siten, että tuki alettiin osittain ottaa veikkausvoittovaroista. Alun perin tilapäisjärjestelyksi tarkoitettua menettelyä on jatkettu näihin päiviin saakka. Valtiolla ei näytä olevan erityisiä intressejä sisällyttää kirjastoapurahoja budjettiinsa, mutta sitä että valtion tulee tukea kirjallisuutta, ei kuitenkaan todella kyseenalaisteta.

Tosiasia on kuitenkin myös se, että tulevaisuudessa yhä useammat eri lajit ja alat kilpailevat valtion määrärahoista. Mukaan tulevat esimerkiksi viestintä- ja kulttuuriteollisuus. Myös markkinasuuntautuneet toimintamuodot vahvistuvat. (Sevänen 1998, 365-367.)

Vaikka kirjallisuuspolitiikka onkin näennäisesti entisellään ja kaiken kaikkiaan valistuksen perinteestä juontuva taidekäsitys on pitänyt yllättävän hyvin pintansa, hyvinvointivaltion järjestelmää kritisoidessa taiteen pyhyys on järkkynyt.

”Suuria muutoksia ei ole kuitenkaan tapahtunut tai edes odotettavissa. On tarkemmin ajatellen hämmästyttävää, miten hyvin taide ja korkeakulttuuri ovat kautta vuosikymmenten pitäneet pintansa yhteiskunnan myllerryksessä”, Alasuutari kirjoittaa (1996). Ehkä kirjallisuuden kohdalla kyse on juuri siitä, että kirjallisuudelle on kunkin aikana ja tilanteessa löytynyt sopiva rooli kansakunnan sivistystarpeisiin.

Toisaalta ilmiöllä on syvempikin ulottuvuus, johon valtiovallan päätöksetkään eivät ulotu. Taide on säilyttänyt asemansa ja tukensa, koska se on muodostunut symboliksi, joka viittaa yksilön, kansakunnan ja miksei koko ihmiskunnan jatkuvaan pyrkimykseen kehittää itseään, löytää luovuuden avulla aiemman käsityskykynsä rajat ja ylittää ne. Taide on eräänlainen kansalaisuskonto – itsensä kehittämisen tarve koetaan pyhäksi ja loukkaamattomaksi asiaksi, siis itseisarvoksi. (Alasuutari 1996.)

Kuka sitten määrittelee, mitä on hyvä ja tuettava kirjallisuus? 1960-luvulta lähtien taidetoimikunnat ja valtiollinen rahanjakopolitiikka ovat olleet keskeisiä taidetta rajaavan määrittelyvallan käyttäjiä (Sevänen 1998, 367). Kun valtiolla on myönteisempi asenne erilaisia taidemuotoja kohtaan, tuen piiriin kuuluvien taidemuotojen ja taitelijoiden määrä kasvaa huimasti. Julkisen puolen määrärahat eivät millään riitä kaikille tarvitsijoille, niinpä taiteen määrittelyvaltaa siirtyy yhä enemmän yksityisille ja kaupalliselle sektorille – muun muassa medialle, jolla on valta päättää siitä kuka saa julkisuutta ja sitä kautta erottuvuutta apurahamarkkinoilla.

3. NYKYTILANNE JA KIRJASTOAPURAHOJEN JAKAUTUMINEN

3.1. Kirjastoapurahat ja -avustukset¹¹

Vuonna 1961 Suomen lainsäädäntöön kirjattiin ”Laki eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista” (N:o 236/1961)¹². Tähän lakiin perustuvilla pykälillä säädetään, että valtion varoista tulee jakaa vuosittain tietty summa kotimaisille kirjailijoille ja kääntäjille, koska heidän teoksensa ovat maksuttomasti käytettävissä yleisissä kirjastoissa. Tämä summa on 10 % yleisten kirjastojen kirjahankintaan käytetystä rahasta.

Edellä mainitusta laista on pitkään puhuttu kirjastokorvauslakina. Kirjastokorvausten sekä kirjastokorvausapurahojen asemesta käytetään julkisessa keskustelussa nykyään käsitettä *kirjastoapurahat ja -avustukset*¹³. Tällä korostetaan sitä, että toisin kuin tekijänoikeuksiin perustuva korvaus esimerkiksi musiikkiteollisuudessa, kirjastoapurahan nimi mukaisesti apurahan. Järjestelmä on rakennettu tekijänoikeusproblematiikan varaan eli periaatteessa kirjastoapurahan tarkoitus on korvata kirjailijalle kirjastolainauksien vuoksi saamatta jääviä myyntituloja. Mutta todellisuudessa kirjailija voi saada harkinnanvaraisuuteen perustuvaa kirjastoapurahaa, vaikka hänen teoksiin ei lainattaisi tai kirjasto ei olisi edes hankkinut niitä.

Laissa eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista on alusta asti ollut maininta, että tietty prosenttiosuus kokonaismäärästä jaetaan ”ahtaissa taloudellisissa oloissa eläville iäkkäille kirjailijoille” sekä ”kirjailijoille, jotka sairauden tai työkyvyttömyyden johdosta ovat joutuneet taloudellisiin vaikeuksiin”. Vaikka tuo prosenttiosuus on 40 vuoden kuluessa romahtanut 60 %:sta alle kymmeneen prosenttiin, niin ainakin pohjimmiltaan kirjastoapurahajärjestelmässä inhimilliset tarpeet ja pehmeät arvot ovat olleet merkittävä taustatekijä. Esimerkiksi valtion apura-

¹¹ Perustietoa Suomen apurahajärjestelmästä esim.: Stockmann, Doris ym. 2000: *Kirja Suomessa*. Teos on opetusministeriön nimeämän työryhmän selvitys kirja-alan nykytilasta Suomessa. *Cultural Policy in Finland* –teoksessa luku 10 (Merja Heikkinen 1995: *Promotion of Creativity*) esittelee suomalaisen taiteen apurahapolitiikkaa. Uusimmat tilastotiedot löytyvät taas Taiteen keskus-toimikunnan kotisivuilta www.taiteenkeskus-toimikunta.fi

¹² Tähän tutkimukseen mukaan otettu lain viimeisin muutos on N:o 368/2000.

¹³ Ilmaisun sujuvuuden ja apurahan nykyisen luonteen vuoksi käsitteellä kirjastoapurahat viitataan tässä tutkimuksessa sekä kirjastoapurahoihin että -avustuksiin ellei toisin mainita.

hat jaetaan taiteellisen laadun perusteella, ei henkilön taloudellisten tarpeiden (Minkinen 1999, 7). Inhimillinen ote näkyy myös siinä, että kirjastoapurahaa voivat saada yhdenkin teoksen julkaisseet (esim. Suomen Kirjailijaliiton jäseneksi päästäkseen täytyy periaatteessa olla julkaissut vähintään kaksi teosta). Jaossa tarkoituksena on huomioida erityisesti hakijat, jotka ovat muiden apurahajärjestelmien ulkopuolella (Stockmann ym. 2000, 121).

Kaunokirjailijallisuuden kirjastoapurahaa myönnetään noin 80 prosentille hakijoista: vuosittain sitä saa yli 600 kirjailijaa. Kaunokirjailijat saavat nykyään 90 % kirjastoapurahoista. Tietokirjailijat pääsivät apurahan piiriin vasta vuonna 1984, jolloin heille varattiin 10 %:n osuus korotetusta kokonaissummasta. Kääntäjille on varattu noin 20 % apurahoista.

Kaikki eivät kirjastoapurahaa voi saada lainkaan, ulkopuolelle jääneistä mainittakoon oppikirjantekijät, kuvittajat ja valokuvataiteilijat. Sarjakuvantekijä voi saada kirjastoapurahaa käsikirjoittajana mutta ei kuvittajana. Jos siis teoksen kuvittaja on eri kuin sen (käsi)kirjoittaja, piirtäjä ei voi saada kirjastoapurahaa. Säveltaiteilijoilla on vuodesta 1999 alkaen ollut mahdollisuus hakea omaa kirjastoapurahan, ja valtion tulo- ja menoarviossa vuodelle 2003 esitetään myös kuvittajia tähän tukeen oikeuteksi ryhmäksi. Nämä muiden ryhmien kirjastoapurahat on toteutettu kuitenkin varsinaisen kirjastoapurahajärjestelmän ja sitä koskevan lainsäädännön ulkopuolella.

Kirjastoapurahan jakaa lautakunta, joka toimi vuoteen 2000 asti opetusministeriön, nykyään Taiteen keskustoimikunnan alaisuudessa. Lautakunta laatii esityksen ja vuodesta 2000 lähtien myös päättää kirjastoapurahojen jakamisesta. Tieto- ja kaunokirjailisuusjaostoon jakautuvassa lautakunnassa on yhdeksän jäsentä ja varajäsentä: tieto- ja kaunokirjailijoita, kääntäjiä sekä valtiovallan edustajia. Kirjailijat ja kääntäjät ovat siis ammattikuntansa ja järjestönsä edustajina itse päättämässä apurahojen jaosta. Koska kyseessä on siis varsin vapaasti jaettava suuri summa rahaa, arvopohjan kannalta merkittävää on tutkia rahan jakoperusteita.

Oleellista on myös, että kirjastoapurahajärjestelmä on sidottu yleisten kirjastojen kirjallisuushankintarahaan, johon 1990-luvun lamavuodet näyttävät aiheuttaneen pysyvän supistuksen (ks. taulukko Stockmann 2000, 123). Kuten valtion määrärahat taiteen tukemiseen yleensäkin, valtaosa (noin 90 %) kirja-alan tuista tulee veikkausvoittovaroista. 1990-luvulla veikkausvoittovaroja on käytetty myös lakisääteisiin kirja-alan valtionosuusmenoihin ja kirjastoapurahoihin (Stockmann ym. 2000, 83).

Kirjastoapurahasta puhuttaessa mainitaan usein, että se on kirjailijalle elinehto (esim. Liedes 1997, 3). Kyse ei liene kuitenkaan niin paljon yksittäisen apurahan suuruudesta kuin tuen jakautumisesta laajalle joukolle. Vuonna 1998 suurin apuraha oli 70 000 markkaa, pienin 2000 markkaa ja keskimääräinen 17 000 markkaa. Kuten Helsingin Sanomissa (10.5.2000) julkaistusta taulukosta ilmenee, kirjastoapurahan joka vuosi 1990-luvulla saaneita on paljon (65 kpl).

Toisin kuin Suomessa, jossa nykyään tulisi puhua kirjastoapurahoista, nimitys kirjastokorvaus ('biblioteksersättning') on Ruotsissa ainakin osittain oikeaan osuva. Ruotsin järjestelmä perustuu siihen, että jokainen kirjailija on tietyn äyrimäärän arvoinen. Tietty osuus tästä rahasta jaetaan kirjailijoille tilastollisesti laskettuna korvauksena ('författarpennning'). Jäljelle jäävän osuuden ('fri del') jakaa lautakunta, jossa on sekä kirjailijaliiton että valtiovallan edustajia samaan tapaan kuin Suomessa. Vuosina 1955-62 tilastollinen korvausosa (författarpennning) oli 2/3. Vuonna 2000 tilastollisesti laskettuina korvauksina maksettiin 42 % koko tukisummasta, ja lisäksi 27 % rahasta käytettiin erikseen myönnettäviin takuukorvauksiin (garanterad författarpennning). Loput 31 % jaettiin apurahoina.

3.2. Kirjastoapurahat vuonna 2000

Vuonna 2000 (Opetusministeriön päätöksen 5.4.2000 mukaan) kirjastoapurahan jaettiin yhteensä 13 685 870 markkaa. Kaunokirjallisuuden osuus oli 12 304 366 markkaa ja tietokirjallisuuden 1 381 504 markkaa.¹⁴ Tietokirjallisuuden osuus vastaa laissa määriteltäviä kymmentä prosenttia.

Kaunokirjallisuuden 12,3 miljoonasta markasta jaettiin apurahoina luovaa kirjallista työtä suorittaville kirjailijoille 9 458 000 markkaa eli 77 prosenttia. Loppu kaunokirjallisuuden potti jaettiin apurahoina kääntäjille, avustuksina iäkkäille kirjailijoille ja kääntäjille sekä sairaus- tai työkyvyttömyyskorvauksina.

Kirjastoapurahaa haki nimenomaan luovaa kirjallista työtä varten 647 henkilöä. Raha myönnettiin 470:lle eli 72,6 prosentille hakijoista (luvut eivät sisällä kääntäjiä). Ilman kirjastoapurahaa jäi 177 kaunokirjailijaa eli 27 %. Osa ilman jääneistä kirjaili-

¹⁴ Summat ilmoitetaan markkoissa. 1 mk = n. 0,17 € Keskiarvot ilmoitetaan markan ja prosenttiluvut yhden prosentin tarkkuudella.

joista oli saanut kirjastoapurahaa edellisenä vuonna ja osa tuli saamaan seuraavana. Lähes kaikki kirjastoapurahaa hakeneet sitä jossain vaiheessa saavat.

Vaikka saajia on paljon, luovien kaunokirjailijoiden kirjastoapurahat eivät kuitenkaan jakaudu suuruudeltaan tasaisesti. Tämän vuoksi kirjastoapurahan merkitys voi olla hyvin erilainen eri kirjailijoille. Jotkut, vaikkakin harvat, saattavat kustantaa sillä jotakuinkin koko vuoden elämisensä. Toisille taas tuki on vain hetkellinen apu.

Jos kirjailija saa kirjastoapurahan 40 000 markkaa vuodessa, sillä voidaan jo katsoa olevan vaikutusta hänen toimeentuloonsa. Tuolloin kirjailijan kuukausiansiot olisivat noin 3300 markkaa. Kovin korkeaa elintasoja tällainen apuraha ei merkitse, mutta on syytä muistaa, että kirjastoapuraha on verotonta tuloa. Toisaalta myös pienempi summa voi olla kirjailijalle merkityksellinen: jo 10 000 markkaa voi taata pariksi kuukaudeksi virkavapaalle jättäytymisen.

Isoa kirjastoapurahaa voi vertailla kirjailijapalkkana taiteilija-apurahoihin. Puolesta vuodesta viiteen vuoteen myönnettävät taiteilija-apurahat ovat nykyään 13 760 euroa vuodessa (valtion palkkaluokka A9) eli yli 6500 markkaa verotonta tuloa kuukaudessa. Valtion urheilijapalkka taas on vuonna 2002 yli 70 000 markkaa (12 000 euroa) vuodessa.

Kansaneläkelaitoksen maksama työttömän peruspäiväraha on alle 3000 markkaa kuussa. Jos kirjailijat saisivat 3000 markan suuruista kuukausipalkkaa/toimeentulotukea, sitä riittäisi vuoden 2000 kaunokirjallisuuden kirjastoapurahan (12 304 366 markkaa) 307 kirjailijalle. Olisi kuitenkin muistettava, että tuosta rahasta kirjailijoiden, joilla ei muuta ammattia olisi, pitäisi hoitaa yrittäjäeläkemaksut ja muut vastaavat kulut. Puhe kirjailijapalkasta ei ole tuulesta temmattu – kirjastoapurahajärjestelmään vedotaan usein nimenomaan kirjailijoiden toimeentulon ehtona.

Tällä hetkellä yleisestä tuesta ei kuitenkaan voida puhua. Suurimmat jaetut apurahat olivat tarkasteluvuonna 70 000 (5888 mk/kk) ja niitä jaettiin viisi kappaletta. Kaiken kaikkiaan 50 000 markkaa tai enemmän apurahaa (tulot 4167 mk tai enemmän/kk) saaneita oli luovista kaunokirjailijoista 19 henkeä, mikä on apurahaa saaneista vain 4 %. Jos mukaan lasketaan 40 000 tai enemmän ansainneet (vähintään 3333 mk/kk), vastaava prosenttiluku on noin kymmenen prosenttia. Kun tähän vielä lisätään se, että luovien kaunokirjailijoiden kirjastoapurahaa 10 000 markkaa tai vähemmän saaneita oli 179 eli noin 40 prosenttia, saadaan jo jonkinlainen kuva tuen jakautumisesta kahtia hyvinvoivalle kärkijoukolle sekä vähään tyytyväille enemmistölle.

Kirjastoapuraha on siis harvoille todellista apurahaa muistuttava palkkio tai toimeentulotuki, josta on jatkuvaa hyötyä. Useimmille kirjailijoille kyseessä on vain kunnan kulttuuritoimen avustuksien suuruusluokkaa oleva avustus.

Pitäisikö järjestelmän taata tasasuuret apurahat kaikille? Jos kirjastoapurahajärjestelmää kehitetään yksin harvojen ja valittujen apurahan suuntaan, hylätään monta tärkeää järjestelmän syntyyn vaikuttanutta perustelua. Järjestelmään luotiin helpottamaan kirjailijoiden toimeentuloa. Jos apuraha on palkkio menestyksestä tai palkka ahkeruudesta, unohdetaan ahdingossa elävät. Kirjastoapurahan tulisi myös alkuperänsä mukaan olla työstä tekijälle maksettava korvaus, ei siis satunnaisin kriteerein jaettu palkkio. Ehdotuksen kirjastoapurahojen jaosta tekee hakemuksien perusteella kahdeksanhenkinen kirjailijoista koostuva lautakunta kriteerinsä ”kirjallisen työn laatu”.

Kirjastoapurahojen ja -avustusten jako vuonna 2000 on esitetty hakijaryhmittäin taulukossa 1. Taulukko kertoo hakemusten ja myöntöjen määrän, myönnettyjen apurahojen osuuden hakemuksista sekä keskimääräisen apurahasumman ja myönnettyjen apurahojen kokonaissumman kussakin ryhmässä.

Kirjastoapurahojen jako vuonna 2000 on esitetty hakijaryhmittäin taulukossa 1. Taulukosta näkyvät hakemusten ja myöntöjen määrä, apurahojen keskimääräinen suuruus ja kokonaissumma kussakin ryhmässä. Luovaan kaunokirjalliseen työhön jaettujen apurahojen keskiarvo oli 20 123 markkaa. Jos kaunokirjallisuuden kääntäjät ja avustusta hakeneet otetaan mukaan, keskiarvo on 18 420 markkaa. Jos sen sijaan kaikki apuraha hakeneet kaunokirjailijat olisivat saaneet yhtäläisen apurahan, sen suuruudeksi olisi tullut 14 618 markkaa.

Vuosituhanen vaihteessa ei tietokirjallisuuden puolella jaettu suuria apurahoja: vuonna 2000 suurin apuraha oli 12 000 markkaa ja apurahojen keskiarvo 8622 markkaa. Tietokirjailijan näyttää myös olevan hieman vaikeampi saada kirjastoapuraha, sillä 218 hakeneesta sitä sai 127 eli 58 %. Tietokirjallisuuden kääntäjien potista (286 504 markkaa) riitti 39:lle 86 hakijasta (mikä tekee 45 %). Tietokirjallisuuden kääntäjillä kirjastoapurahojen määrät olivat suunnilleen yhtä suuret kuin tietokirjailijoilla: suurin 12 000 markkaa ja keskiarvo 7346 markkaa.

Hieman parempi tilanne on kaunokirjallisuuden kääntäjillä. Heille jaettiin kaunokirjallisuuden puolella 1 989 366 markkaa, mikä on 21 % luovaan kirjalliseen työhön tarkoitetuista kaunokirjallisuuden apurahoista. 184 tukea hakeneesta kääntäjästä apuraha sai 132 kääntäjää eli 72 %. Suurin tuki oli 35 000 markkaa ja keskimääräinen 15 072 mk.

Taulukko 1. Kirjastoapurahojen ja -avustusten jako vuonna 2000 hakijaryhmittäin

Hakijaryhmä	Hakemuksia kpl*	Myöntöjä kpl	Myönnöt % hakemuksista	Apuraha keskimäärin mk	Yhteensä mk
Kaunokirjailijat luovaan toimintaan	647	470	73 %	20 123	9 458 000
Kaunokirjallisuuden kääntäjät luovaan toimintaan	184	132	72 %	15 072	1 989 370
Avustukset iäkkäille kirjailijoille ja kääntäjille	48	48	100 %	14750	708 000
Avustukset sairauden ja työkyvyttömyyden vuoksi	18	18	100 %	8 278	149 000
Tietokirjailijat luovaan toimintaan	218	127	58 %	8 622	1 094 990
Tietokirjallisuuden kääntäjät luovaan toimintaan	86	39	45 %	7 346	286 500
Kaunokirjallisuus yhteensä	897	668	75 %	18 420	12 304 370
Tietokirjallisuus yhteensä	304	166	55 %	8 322	1 381 500
Kaikki yhteensä	1201	834	69 %	16 410	13 685 870

* Hakemusten lukumääriin sisältyvät useaan kertaan (useassa hakijaryhmässä ja/tai sekä varsinaisessa että loppuvuoden täydentävässä jaossa) käsitellyt hakemukset, yhteensä 54 kpl.

Avustuksina ahtaissa taloudellisissa oloissa eläville iäkkäille kaunokirjailijoille ja kaunokirjallisuuden kääntäjille jaettiin 708 000 markkaa, jonka jakoi 48 kirjailijaa keskimääräisen suuruuden ollessa 14 750 markkaa. Hylättyjä hakemuksia ei ollut. Ainoastaan kaksi tapausta sai ”minimitoimeentulorajana” esitetyn 40 000 markkaa. Avustuksien luonne on myös kahtalainen: ne jakautuvat tunnustuksiin ja pieniin avustuksiin. Esimerkiksi 10 000 markkaa tai alle saaneita kirjailijoita oli 25 (52 %), joista 5000 markkaa saaneita oli 12 (25 %).

Avustuksina sairauden tai työkyvyttömyyden vuoksi taloudellisiin vaikeuksiin joutuneille kirjailijoille ja kääntäjille jaettiin kaunokirjailijoille 149 000 mk, jonka jakoi 18 kirjailijaa. Hylättyjä hakemuksia ei ollut. Suuruus vaihteli välillä 4000 markkaa - 15000 markkaa, siten että keskiarvo oli 8278 markkaa. Tämä raha on kuitenkin selvästi tarvepohjainen, sitä haetaan esimerkiksi lääkärilaskuihin.

Voisiko kirjastokorvauspotti olla suurempi? Taiteen keskustoimikunnan tutkijan Paula Karhusen kokoamista vuoden 2000 tilastoista selviää, että kaunokirjailijoille maksettavat kirjastoapurahat (12,3 mmk) ovat valtion vuosittaisesta taiteilijatuesta

suurin yksittäinen menoerä heti kaikkien yhteenlaskettujen taiteilija-apurahojen jälkeen. Valtion suora taiteilijatuki jakautuu taiteenalakohtaisesti siten, että suurin saaja on kirjallisuus (31 %) ja toisena tulee kuvataide (22 %). Loput taiteenalat – säveltaide (11 %), näyttämötaide (8 %), tanssi (6 %), taideteollisuus (6 %), valokuva (5 %), elokuva (5 %), rakennustaide (2 %) – ovat lähinnä marginaalisessa asemassa näihin kahteen verrattuna.

Historialliseen kehitykseen ja nykyisiin yhteiskunnallisiin oloihin nähden olisi epärealistista odottaa, että kirjastoapurahojen määrä huomattavasti nousisi, vaikka selvää on, että sekä kauno- ja tietokirjailijat että kääntäjät kokevat nykyisen tuen riittämättömäksi. Taiteen keskustoimikunnan tilastoista näkyy, kuinka myönnettyjen taiteilija-apurahojen määrä on säilynyt suhteellisen vakiona vuosina 1990–2001, kun taas hakemusten määrä on noussut huomasti. Kun 1990-luvun alussa hakemuksia oli alle 1500, viime vuosina niitä on tullut reilusti yli 2000 kappaletta vuodessa.

1990-luvun aikana jaettujen kirjastoapurahojen määrä putosi huomattavasti (Stockmann ym. 2000, 123) Jaettujen avustuksien määrä putosi 17 382 973 markasta (vuosi 1990) 13 685 870 markkaan (vuosi 2000). Kuitenkin vuodesta 1997 vuoteen 2000 kaunokirjailijoiden kirjastoapurahojen määräraha sekä apurahan hakijoiden ja saajien määrä on säilynyt lähes samana. Näinä vuosina kaunokirjallisuuden kirjastoapurahan määrä vaihteli välillä 12,2–12,7 mmk ja apurahan sai 77 %-81 % hakijoista eli vuosittain noin kuusisataaviisikymmentä henkeä. (Karhunen 2001, 3).

3.3. Kuka on kirjastoapurahakirjailija?

Kysymys ”kuka on kirjastoapurahakirjailija?” voi laajuutensa vuoksi tuntua mahdottomalta vastata. Enemmän kuin kaikkien saajien yhteisten piirteiden määrittelystä tässä on kyse siitä, kenelle kirjastoapurahan merkitys on tilastollisesti suuri ja kenelle taas mitättömän pieni.

Kirjastoapurahan jakautumisesta ei yksioikoisia syy- ja seuraussuhteita ole mahdollista löytää. Pikaisen silmäilyn jälkeen voi näyttää, että ’kirjastoapurahakirjailija’ on käsite, jolla ei ole viittauskohdetta todellisuudessa – tarvittaessa kaikki määrittelyt voidaan kumota eikä loogisista syy-seuraus -suhteista näytä olevan tietoaakaan. Eli vaikka tutkimuksessa esitetäänkin luokitteluja, on muistettava, että todellisuudessa kyse on karkeista yleistyksistä.

Tarkasteltaessa vuonna 2000 luovaa kaunokirjallista työtä varten haettuja ja jaettuja kirjastoapurahoja huomiota herättää rahojen epätasainen jakaantuminen. Luovaan kaunokirjalliseen työhön kirjastoapurahoja hakeneista kirjailijoista voidaan hahmottaa kolme ryhmää: 1. kirjastoapurahan jaossa menestyneet, jotka saivat yli 40 000 markan apurahan 2. ne, joilla on ristiriitainen suhde järjestelmään (hakivat vähintään 60 000 ja saivat korkeintaan 10 000 mk) sekä 3. vaatimattomiin kirjailijoihin, jotka hakivat korkeintaan 20 000 markkaa. Vaatimattomista lähes puolet on jaosta syrjäytettyjä eli ilman kirjastoapurahaa juuri kyseisenä vuonna jääneitä.

Seuraavaksi tarkastellaan ensin menestyjien piirteitä, sitten toisia ryhmiä, joita voidaan kutsua yhteisnimellä ei-menestyjät. Ryhmät ovat heterogeenisiä, mutta jotain yhteisiä piirteitä voidaan osoittaa. Huomattakoon, että noin puolet (60 %) apurahojen saajista ei kuulunut mihinkään näistä kolmesta ryhmästä, vaan sekä haki että sai 20 000 - 40 000 markan suuruisia apurahoja.

Menestyjät

Kirjastoapurahahakemuksessa hakija määrittelee toivomansa apurahasumman tai sen, hakeeko hän yksi-, kaksi- vai kolmivuotisapurahaa. Apurahan jaossa menestyneet hakevat apurahaa isoja summia. Yleistäen voidaan sanoa, että juuri menestyjät ovat kirjastoapurahakirjailijoita, jos kriteerinä pidetään edellä esitettyjä toimeentulon takaavia apurahoja. Sen lisäksi, että myönnettyt summat ovat suuria tai ainakin kohtuullisia, menestyjille rahaa myös jaetaan muita useammin. Voisi kuvitella, että kirjastoapurahajärjestelmä palvelee parhaiten juuri menestyjien etuja. He ovat kuitenkin määrällisesti vain pieni osa kirjastoapurahaa saaneista. Esimerkiksi vuonna 2000 kirjastoapurahaa luovaan kaunokirjalliseen työhön hakeneista 50 000 markkaa tai enemmän saaneita oli 19 henkeä.¹⁵

Tämä joukko edustaa kolmea prosenttia kyseistä apurahaa hakeneista. Mainituista kirjailijoista joukosta Kari Aronpuro, Paavo Haavikko, Matti Rossi ja Michael Baran saivat kirjastoapurahaa joka vuosi 1990-luvulla (Arolainen ja Petäjä 2000). Menestyjien ryhmän piirteitä analysoitaessa on huomioitu kuitenkin myös enemmän kuin 40

¹⁵ 50 000 markkaa saivat Monika Fagerholm, Hannu Kankaanpää, Reko-Kalevi Lundán, Reijo Mäki, Arto Paasilinna, Matti Rossi ja Tommy Taberman. 55 000 markkaa taas Michael Baran, Martin Enckell, Juha Lehtola sekä Arja Tiainen. 60 000 markkaa jaettiin Agneta Aralle, Anita Konkalle ja Eila Kostamolle. 70 000 markkaa saivat Kari Aronpuro, Bo Carpelan, Paavo Haavikko, Ulla-Lena Lundberg sekä Pertti Nieminen.

000 mk kirjastoapurahaa saaneet (yhteensä edellisten kanssa 40 henkeä) sekä 20 ensimmäistä kirjailijaa sekä eniten että joka vuosi kirjastoapurahoja 1990-luvulla saaneiden listoilta (Arolainen ja Petäjä 2000).¹⁶

Usein – vaikka ei aina – menestyjät ovat myös menestyneitä kirjailijoita ja lunastaneet paikkansa kirjallisuuden kentällä. Heidän asemansa vakautta ja arvostusta kuvaa se, että suurin osa heistä on esitelty jokaisessa kolmessa tarkastelemassani teoksessa, joita ovat Pekka Tarkan *Suomalaisia kirjailijoita* (2000) , Kai Laitisen *Suomen kirjallisuuden historia* (1997) sekä Yrjö Varpion toimittama *Suomen kirjallisuushistoria 1-3* (1999). Ylipäätään täytyy kuitenkin todeta, että suomalaisen kirjallisuuden kaanonin moniäänistyminen näkyy myös tutkimissani teoksissa. Vaikka kaanon on selvästi hahmotettavissa henkilöhakemistosta, käytännössä hyvinkin marginaalissa oleva, erilainen kirjailija on usein lunastanut paikkansa ainakin jossain kolmesta teoksesta.

Tietynlaista kirjallisuuden kaanonin ja kirjastoapurahakirjailijoiden yhteyden olemassaoloa kuvaa sekin, että suuri osa menestyjistä oli joko saanut tai ollut ehdolla viime vuosina arvostettujen Finlandia- ja Runeberg-palkintojen kaltaisten kirjallisuuspalkintojen saajiksi.¹⁷ Todennäköisesti loput näistä kirjailijoista nauttivat parhaillaan jotain muuta apurahaa. Kirjastoapurahan saamisen ehtona tuntuu olevan, ettei kirjoittajalla ole ei myöntöhetkellä valtion apurahaa eikä eläkettä. Koska valtion pitkät taiteilija-apurahat on lopetettu, ollaan menestyjien kohdalla kierteessä: sinä vuonna kun taiteilija-apurahaa ei tule, otetaan omat pois kirjastokorvauksista. Tämä toimintamalli ei ole kuitenkaan ongelmaton, jos järjestelmän pitäisi taata mahdollisimman monen kirjailijan toimeentulon perusturva niin kuin yksi sen alkuperäisistä ideoista on.

Vähiten mainintoja luettelemisssani teoksissa saivat menestyjistä näytelmäkirjailijat (esimerkiksi Michael Baran, Juha Lehtola ja Reko-Kalevi Lundán). Myös lasten- ja nuorten kirjailijat, kuten Mauri Kunnas, Sinikka Laine ja Hannele Huovi, jäävät usein maininnatta, vaikka *Suomen kirjallisuushistoriassa* useat heistä ovatkin mukana.

¹⁶ On myös hakijoita, jotka saavat apurahaa säännöllisesti, mutta kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin menestyjät. Esimerkiksi lasten- ja nuortenkirjailijat Sinikka ja Tiina Nopola, Maijaliisa Dieckman sekä Marvi Jalo saivat 1990-luvulla joka vuosi kirjastoapurahoja. Runoilijoista tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi Maaria Leinonen, Torsten Pettersson ja Juhani Tikkanen. Mainituista kirjailijoista eniten apurahoja sai Sinikka Nopola, yhteensä 260 000 markkaa koko 1990-luvun aikana (Arolainen ja Petäjä 2000).

¹⁷ Tietoja suomalaisista kirjallisuuspalkinnoista löytyy esimerkiksi Luku-keskuksen [www.sivuilta \(www.lukukeskus.fi\)](http://www.sivuilta(www.lukukeskus.fi)

Sen sijaan perinteisen kaanonin ulkopuolelle jääviäkin menestyjissä on: suomenruotsalaisia kirjailijoita ei käsittelemissäni teoksissa ollut mainittu lähimainkaan niin paljon kuin heitä kirjastoapurohilla palkittujen menestyjien joukossa oli. Esimerkiksi 40 000 markkaa tai enemmän kirjastoapurohja vuonna 2000 saaneiden joukossa oli 16 suomenruotsalaista kirjailijaa, joista puolia ei läheteoksissa käsitelty. Tosin kaikki suomenruotsalaiset menestyjien joukkoon lukeutuvat kirjailijat – lukuun ottamatta näytelmäkirjailijoita – saavat runsaasti huomiota osakseen teoksessa *Finlands svenska litteraturhistoria II* (2000). Kirjastoapurahan saajia on siis ainakin kahdesta eri kaanonista.

Ahkeruus palkitaan –mentaliteetti vallitsee menestyjien valinnassa. Mitä enemmän teoksia kirjailijalla on ja mitä ahkerammin kirjailija niitä edelleen julkaisee, sitä helpommin häntä palkitaan kirjastoapurohilla. Usein menestyjät ovat siis tuottoisia – yksi kirjastoapurahan myöntämisen keskeinen peruste onkin nykyinen luova työvaihe (Arolainen ja Petäjä 2000). Konkreettisesti kirjailijan tilannetta kuvaa työsuunnitelma. Työsuunnitelmien kirjaamisen tarkkuus vaihtelee: toisilla kirjailijoilla suunnitelmat ovat luonnosmaisia, toisilla pitkiä ja perusteellisia. Ehkä hakemuslomakkeessa voisi avoimen kysymyksen sijaan eritellä tarkemmin, mitä työsuunnitelmalla tarkoitetaan.

Kirjastoapuroha on menestyjien näkökulmasta ensisijaisesti työpalkka. Mielenkiintoista on, kuinka tämä tuottoisien kirjailijoiden palkitseminen lähenee muun muassa toisissa Pohjoismaissa vallalla olevaa käytäntöä jakaa kirjastoapurohat porrastetusti sen mukaan, kuinka paljon kirjailijoiden teoksia on lainattu. Tosin muissa Pohjoismaissa kirjailijoiden lisäksi sekä tekijänoikeudellisen että ns. vapaan osan jakoon osallistuvat kaikki kirjastoihin aineistoa tuottavat taiteilijat.

Suomessa työn arvon mittari ei kuitenkaan ole yksin yleisön kiinnostus, vaikka sitä ei enää kavahdetakaan. Kansan kirjalliseen makuun ei luoteta, vaan kirjallisuuden kehittämisen suunnasta päättävät kirjallisen kentän asiantuntijat. Kirjastoapurohjen kohdalla tämä tarkoittaa rahojen jaosta päättävää lautakuntaa. Bennich-Björkmanin valinnanvapauden perspektiivin pohdinta on jäänyt syrjään Suomessa. Pluralistisessa kannassa kirjallisuutta tukemalla taataan lukijoille tulevaisuudessakin oikeus monipuoliseen (mutta ohjattuun) kirjavalikoimaan. Markkinaliberalistinen kanta taas on, että vain ei-kontrolloidut markkinat eli lukijoiden valinta takaa todellisen valinnanvapauden yleisölle (Bennich-Björkman 1991, 53-61).

Usein arvostetumpaa niin sanottua sanoma- tai korkeakirjallisuutta luovat kauno-kirjailijat eivät julkaise kokonaisia teoksia niin usein kuin muut kirjastoapurahanjaos-

sa menestyneet. Heillä vaakakupissa painaakin monipuolisuus. Usein nämä kirjailijat ovat kirjoittamisen epäkaupallisia sekatyöläisiä, jotka tekevät esimerkiksi käännöstöitä runojen ohella. Nämä kirjailijat toimivat ammatikseen ainoastaan kirjallisuuden parissa, ja koska he eivät erilaisilla kirjallisilla töillensä voi elättää itseänsä, kirjastoapuraha pelastaa. Menestyjät toimivat siis kirjallisuuden kentällä useammassa tehtävässä: he voivat olla esimerkiksi kustannustoimittajia. Sen sijaan muiden alojen ammattilaisilla, jotka ovat julkaisseet vasta kirjan tai pari, on selviä vaikeuksia saada lainkaan kirjastoapurahaa.

Usein menestyjien piirteet ovat suhteessa ikään: vanhimmat kirjailijat, joilla usein meriittejäkin on eniten, pärjäävät rahanjaossa parhaiten. Nämä kirjailijat apurahoista päättävä lautakunta oletettavasti tuntee parhaiten. Julkisuudesta on väistämättä hyötyä, jotta voi erottua edukseen vuosittain yli tuhannen hakijan joukosta.

Mitä kirjallisuuden muotoihin tulee, eri lajityypit ovat yllättävänkin monipuolisesti esillä menestyjien ryhmässä. Runoilijoiden lisäksi ovat hyvin edustettuina näytelmäkirjailijat. 1990-luvun tilastoja tutkittaessa myös lastenkirjailijat pääsevät osingoille. Suurelle osalle menestyjistä on ominaista lukeutuminen korkeakirjallisuuteen: paljon on esillä runoilijoita, uuden ilmaisutavan etsijöitä ja kokeilijoita kirjallisen kentän ytimeistä. Taustalla on aistittavissa käsitys siitä, mitä pidetään oikeana ja hyvänä kirjallisuutena. Arvostettua tällaisessa kirjallisuudessa on populismin vastustus, sekä edelleen jonkinlainen kantaaottamattomuus. Vallitseva taidekäsitys on lähellä Alasuutarin moraalitalouden ajan vastaavaa. Tosin tämän taiteen esteettistä ja moraalista funktiota painottava kulta-aika kestää Alasuutarin (1996) luokittelussa vain 1960-luvulle asti. Ainakaan kirjastoapurahalautakunnan kirjallisuuskäsitys ei taida olla kriisissä.

Menestyjien enemmistöä ei juuri voi pitää yhteiskunnallisina vaikuttajina tekstiensä puolesta, joiden funktio on lähinnä esteettinen. Kuitenkin heistä suurin osa on asemaltaan sellaisia sekä kirjallisuuden kentällä että laajemminkin yhteiskunnassa, että heidän sanomisiaan pidetään vartenotettavina kommentteina asiassa kuin asiassa.

Viihteen tekijöillä taas kaupallinen menestys on kirjastoapurahan määrän tärkein mittari. Käytännössä näin eniten kirjastoapurahaa saavat ne, jotka elättäisivät itsensä kirjojensa tuloilla muutenkin. Korkeakirjallisuudeksi lukeminen ei ole pakollista menestyjällä, jos tuotanto mittava kuten Laila Hietamiehellä tai Arto Paasilinnalla. On oikeudenmukaista, että kirjastoapurahojen saannin yksinomainen ehto ei ole taiteelli-

nen laatu. Niinpä sillä voidaan palkita myös kirjailijoita, joille ei apurahaa ehkä taiteellisin perustein myönnettäisi.

Kirjastoapurahoja saavat paljon siis sekä arvostetut korkeakirjalliset kokeilijat että kirjailijat, joiden teokset myyvät paljon. Kirjailijoiden, jotka eivät lukeudu kumpaankaan edellä mainituista ryhmistä, on huomattavasti vaikeampi saada kirjastoapurahoja. Pelkkä ahkeruus ei siis riitä tämän palkan ansaitsemiseen. Tästä näkökulmasta kyse on ennemminkin palkinnosta.

”Kirjastokorvausapurahan henki on toteutunut hyvin, on ihan hyvä, että mukana on myös menestyskirjailijoita, sillä kirjailijoita ei saa kategorisoida. Aika hyvin tässä peitetään suomalaisen kirjallisuuden kenttä”, Paavo Haavikko sanoo Helsingin Sanomien haastattelussa (Arolainen ja Petäjä 2000). Jutun kirjoittajat taas väittävät, että jos lautakunta on johdonmukaisesti jakanut apurahoja jatkuvan ja laadukkaan tuotannon perusteella, Suomen kaunokirjallisuuden kärki näyttää aika ohuelta. Molemmat mielipiteet ovat perusteltuja: kenttä kyllä peitetään, mutta tuen suuruus ei ole määrältään merkittävä kuin harvoilla ja valituilla.

Kenties tasaisesti kaikille kirjailijoille jaettu apuraha herättäisi myös närkästystä. Onhan niin, että on väärin maksaa keskinkertaiselle työmiehelle samaa palkkaa kuin uskomattoman pätevälle. Näin kuitenkin yhteiskuntamme useimmiten toimii – sama ammatti, sama palkka. Kirjailija tosin ei ole oikeastaan ammatti ensinkään: on kyseenalaista, millä perustein arvioidaan työn laatua tai kuka on työnantaja.

Kaiken kaikkiaan on kuitenkin myönnettävä, että kirjastoapurahoja saavat laajasti muutkin kuin kanonisoidut ja paljon luetut kirjailijat, kaikki menestyjät eivät ole lainkaan tuttuja nimiä. Miten menestyjien joukko voisi olla laajempi? Miten kirjastoapurahajärjestelmä käytännössä parhaiten palvelisi kirjailijoiden – myös keskinkertaisemmiksi väitettyjen – etuja? Kenellä on oikeus sanoa, mitä on hyvä tai tukea ansaitseva kaunokirjallisuus? Tavallaan tarkkuus kirjastoapurahan jaossa myös suojelee kirjailijan käsitettä.

Ristiriitaiset tapaukset

Siinä missä ilman kirjastoapurahaa jääneistä suurin osa haki suuruudeltaan 10 000-20 000 markan kokoista apurahaa, ristiriitaisina tapauksina tutkielmassa käsitellään niitä, jotka hakivat kirjastoapurahaa 60 000 markkaa tai enemmän mutta eivät saaneet kuin korkeintaan 10 000 markkaa. Vuonna 2000 kaunokirjailijallisuuden 647 hakijasta 18

henkeä hakee kirjastoapurahaa 60 000 markkaa tai enemmän, mutta saa enintään 10 000 markkaa tai jää kokonaan ilman.

Ristiriitaisten ryhmälle on ominaista, että tukea on haettu paljon, mutta sitä on saatu vähän tai ei ollenkaan. Ristiriita vallitsee siis hakijan toiveiden ja kirjastoapurahalautakunnan päätöksiensä välillä – ne eroavat toisistaan selvästi. Menestyjien tapaan ristiriitaisten ryhmä on lopulta aika pieni: sille on olemassa paljon luonnollisia selityksiä kuten jostain muualta saatu suuri apuraha, palkinto tai eläke. Kuitenkin useimmissa näissäkin tapauksissa myönteinen päätös kirjastoapurahasta olisi ollut mahdollinen. Osa sai myös kirjastoapurahaa edellisenä vuonna, tosin vain 10 000-15 000 markkaa eli huomattavasti vähemmän kuin nyt haki.

Ryhmä kuitenkin kasvaa huomattavasti, kun tarkastellaan listojen ulkopuolista maailmaa eli kirjailijoita, jotka syystä tai toisesta eivät ole kirjastoapurahaa hakeneet, mutta joille sen esimerkiksi kirjastojen lainaustilastojen myötä arvioisi kuuluvan.

Ristiriitaisten ryhmän pienuus on mielenkiintoinen ilmiö myös siinä mielessä, että vaikka hyvin erilaiset kirjailijat hakevat kirjastoapurahaa eri suuruisia summia, niin suuri osa kirjailijoista näyttää kuitenkin tiedostaneen, ehkä oppineen kokemuksesta, jonkin kirjoittamattoman säännön, kuinka paljon on kullekin riittävästi. Tämä pätee ainakin kaunokirjailijoihin.

Toisin kuin vähän hakeneissa ilman apurahaa jääneissä ristiriitaisten joukossa ei ollut kääntäjiä ja tietokirjailijoita, jotka olisivat lähettäneet useamman hakemuksen ja saaneet korvausta jostakin toisesta kuin kyseessä olevasta ryhmästä. Nuoria (1960-luvulla syntyneitä) juuri paikkansa kirjallisuushistorioissa lunastaneita naiskirjailijoita on ainakin kolme ryhmässä, jonka toiveiden ja lautakunnan päätöksiensä välillä vallitsee epäsuhta: Mari Mörö, Riina Katajavuori ja Anna Lassila. Yhteistä ristiriitaisille tapauksille näyttää olevan se, että lukuun ottamatta Katajavuorta ja Möröä nämä kirjailijat eivät saa paljon mainintoja tutkimuksen kirjallisuustieteellisissä lähteissä.

Vaatimattomat

Vaatimattomilla tarkoitetaan tässä yhteydessä kirjailijoita, jotka hakevat kirjastoapurahan määrällisesti vähän. He myös saavat rahoja vähän tai eivät ollenkaan. Määritelmän rajana on pidetty korkeintaan 20 000 markan apurahatoivetta. Yhteistä menestyjille ja vaatimattomille on, että hakijoiden ja jakajien näkemykset ovat suhteellisen yhteneväiset. Vaatimattomat ovat saattaneet hyväksyä paikkansa kirjallisuuden kentäl-

lä. Toisaalta vaatimattomuus voi olla myös näennäistä ja kätkeä sisäänsä esimerkiksi turhautuneisuutta vallitsevaa järjestelmää kohtaan.

Vaatimattomien alaryhmänä (47 % vaatimattomista) voidaan pitää niitä jaosta syrjäytettyjä, jotka ovat hakeneet kirjastoapurahoja vähän, mutta eivät ole niitä saaneet. Heidän tutkiskelunsa muodostaa mielenkiintoisen vastapoolin menestyjille, joiden vaikeasti määriteltävät piirteet hahmottuvat selkeiksi juuri ei-menestyjiä tutkittaessa.

Selvää on, että nämä kirjailijat, vaikka mielenkiintoisia persoonia ovatkin, eivät ole yhtä tunnettuja kuin menestyjät. Tyypillisesti nämä kirjailijat ovat myös nuorempia kuin menestyjät. Ominaista heille on, että aiemman kirjallisen tuotannon määrä on vähäinen. Joukossa on myös myöhäisellä iällä esikoisteoksensa kirjoittaneita. Usein heidän julkaisemansa kirjat ovat myös kaikki esimerkiksi runokokoelmia – samanlaista laaja-alaisuutta kuin menestyjillä ei ole.

Ongelmallista varmasti on, että alkuvaiheessa, jolloin tukea uran käynnistämiseksi tarvittaisiin, sitä ei saa. Esikoiskirjailija ei yhdellä teoksellaan apurahaa kovin pitkään saa. Vaikka sanotaan, että jakopäätökset perustuvat kirjailijoiden työsuunnitelmiin, tuntuvat vanhat teot ja aikaisempi tuotanto painavan vaa'assa selvästi enemmän.

Usein syrjäytetyillä on myös jokin siviiliammatti, joka takaa heille varsinaisen toimeentulon. Kyseessä on helposti noidankehä – toista työtä tehdään, jotta olisi rahaa elää. Silloin ei jää aikaa kirjoittaa, vaikka uusien kirjojen ilmestyminen olisi taas ehdoton edellytys tuen saamiseksi. Usein syrjäytetyt ovat todella niitä arkkitehtejä ja voimistelunopettajia, joilla vasta keski-ikässä taloudellinen tilanne on antanut myöten julkaista kirjan.

Uusilla kirjoittajilla kokeellisuutta ja marginaaliin asettumista ei itsessään juuri arvosteta, vaan heille on eniten hyötyä julkisuudesta, hyvistä arvosteluista ja palkinnoista. Niistä saa nimeä, jolla erottua tasaisen tuntemattomasta vaatimattomien ryhmästä. Todennäköisesti kirjailijan täytyy olla ensin lunastanut paikkansa kirjallisuuden kentältä, jotta voi asettua sen marginaaliin. Jos runoilijoita oli paljon menestyjissä, niin paljon heitä on myös ei-menestyjissä. Tällä ryhmällä raja tuntuu olevan erityisen suhdanneherkkä ja kohtalo kova.

Syrjäytettyjen joukossa on myös kirjailijoita, jotka liikkuvat tieto- ja kaunokirjallisuuden välimaastossa: heistä joku sai pienen apurahan tietokirjallisuuden kiintiöstä, toiset jäivät kokonaan ilman.

Helppoa ei ole myöskään tietokirjallisuudesta kääntyneellä kirjoittajalla. Vaikka olisi kirjoittanut tai kirjoittamassa proosateosta (kuten Jari Ehrnrooth, Atso Haapanen,

Orvokki Harjuvaara tai Mikael Ilves), osoitetaan suunnaksi mieluummin tietokirjallisuuden kiintiö. Kaunokirjallisuuden rajoista halutaan pitää ilmeisen tiukasti kiinni, vaikka sen sisällä eri lajityypeille jossain määrin tilaa annettaisiinkin.

Kaunokirjailijoista, kuten esimerkiksi vähän julkaisseista lastenkirjailijoista, osa syrjäytettyjen kiintiössä on sellaisia, että he saattavat pienen kirjastoapurahan epä säännöllisesti saada.

Kaunokirjallisuuden kirjastoapurahan jakaantuu siis laajalle joukolle, mutta ei lainkaan tasaisesti. Tämä on kenties nähty välttämättömänä järjestelynä – suuria nimiä ei voi jättää parin tuhannen markan apurahan varaan, sillä kirjastoapurahoilla näytetään osin paikkaavan muiden apurahojen ulkopuolelle jääneiden yleisesti arvostettujen kirjailijoiden tilannetta. Voidaan kuitenkin miettiä, olisiko jonkinlaiseen logiikkaan perustuva järjestelmä parempi. Varmasti se herättäisi vähemmän ihmetystä kuin harkinnanvaraiset perustelut, mutta palvelisiko se myös kirjailijoiden etua? Ainakin nuorten ja vähän julkaisseiden tilanne on omituinen, kun kirjastoapurahan hyvä tuntuu kasaantuvan niille, joilla sitä on jo ennestäänkin. On toki oikein, että ahkeruudesta, lahjakkuudesta ja muista kirjailijan hyveistä palkitaan, mutta ensin pitää selvittää, mikä on järjestelmän perimmäinen tarkoitus.

Jonkin verran on käyty keskustelua siitä, että menestyvien kirjailijoiden tulisi olla hakematta apurahoja. Esimerkiksi Milla Alftanin jutussa Rahakakun jälkeen alkoi puheiden porina (HS 26.9.1999) Kaari Utrio kertoo, että 1980-luvulla vallitsi eräänlainen herrasmieheellinen sopimus: suurilevikkiset kirjailijat eivät hakeneet apurahoja. ”Jokainen ikään kuin ymmärsi itse, onko hänen nyt sopivaa hakea apurahaa.” Puuttumatta Utrion kommentin paikkaansa pitävyyteen, ainakin 2000-luvulla tilanne on toinen. Kaupallisestikin menestyvät kirjailijat hakevat ja saavat kirjastoapurahoja. Kirjailijoiden moraalikäsitys on muuttunut ajalle ominaiseksi.

3.4. Jos valta olisi lukijoilla

Vaikka Suomessa kirjastoapurahan jakopäätökset eivät siis ole sidoksissa kirjalainojen määrään, on hyödyllistä pohtia myös kirjastoapurahakirjailijoiden suhdetta niin sanottuun luettuun kirjallisuuteen. Mitä tapahtuisi, jos lukijoiden sana painaisi sittenkin tukea jaettaessa? Tässä tutkimuksessa on käytetty tilastoja kolmesta eri kaupunginkirjastosta – Tampereelta, Jyväskylästä ja Oulusta. Suurillakin kirjastoilla on hieman erilaiset tavat luetteloida lainatuimpia teoksiaan: esimerkiksi lasten- ja aikuisten teokset

voivat olla samassa tai eri listassa. Samoin on otettava huomioon, että lainausluvut eivät automaattisesti paljasta suosituimpia kirjoja, joiden suosio näkyy pikemminkin pitkistä varausjonoista. Laina- tai varausmääräkään eivät paljasta sitä, kuinka luettuja teokset ovat. Yksittäisen teoksen saamien lukijoiden määrää ei voine tarkasti laskea.

Päätelmien perustana ovat tässä kuitenkin lainatuimpien kirjojen listat vuodelta 2000. Tampereelta käytettävissä on myös lista 90-luvun suosituimmista teoksista. Aineistosta tehdyt johtopäätökset eivät koske yksittäisiä henkilöitä: suuripiirteisempää käsittelytapaa puoltaa se, että jos vuoden 2000 kirjastoapurahat olisi maksettu lainakorvauksina, olisivat kohteina olleet koko maan vuoden 1999 lainatilastot. Pääasiassa nojaan kuitenkin siihen, että se, mitä lukijat haluavat lukea, kuvastuu vuoden 2000 lainauslukuista. Lainatuimpien kirjojen listoista nousee hyvin selvästi esille seuraavia piirteitä.

Joukossa on paljon lasten ja nuorten kirjoja. Viidestäkymmenestä lainatuimmasta Jyväskylässä on 38 ja Oulussa 33 lasten- ja nuortenkirjoja, mikäli myös sarjakuvat luetaan tähän luokkaan kuten niiden luokitus osoittaa. Esimerkiksi Oulussa ensimmäinen aikuisten kirja Arto Paasilinnan *Ihmiskunnan loppulaukka* on yhteisluettelossa vasta sijalla 13.

Lainatuimpia kotimaisia lasten- ja nuortenkirjailijoita aineistoni valossa ovat muun muassa Mauri Kunnas sekä Tuija Lehtinen ja Merja Jalo. Paljon lainataan myös pienimpien lasten kuvakirjoja, vitsikirjoja ja sarjakuvia. Kuitenkin lasten ja nuorten suosituimmista kirjoista valtaosa – noin 80 % – on alun perin ulkomaisia.

Suunnilleen sama suhde on aikuisten kaunokirjallisuuden listoilla, joissa sadan joukossa ei missään tutkimassani kirjastossa ole yli 20 kotimaista teosta. Suomalaiset lainaavat siis etupäässä käännettyä kaunokirjallisuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että kääntäjien merkitys on suuri sekä aikuisten että lasten ja nuorten lukemisen kohdalla. Ei saisi unohtaa, että kirjastoapuraha on tarkoitettu myös kääntäjille.

Voiko suomalaisen lukijan makuun luottaa? Lainatuimmat kotimaiset teokset ovat viihdepainotteisia. Hyvin edustettuina ovat muun muassa romanttinen ja historiallinen viihde, esimerkiksi Laila Hietamies ja Tuija Lehtinen. Jännitys- ja rikoskirjallisuutta, kuten Leena Lehtolaista, Reijo Mäkeä, Harri Nykästä ja Seppo Jokista, luetaan myös paljon. Suosittuja ovat myös Arto Paasilinnalle ominaiset veijaritarinat.

Kuitenkaan listat eivät koostu pelkästään viihteestä. Esimerkiksi Tampereella Väinö Linnan teoksia on aivan kärkipäässä (sijoilla 4. ja 9.) vuoden lainatuimpien listaa. Vielä luottavaisempana voi silmäillä koko 1990-luvun tilastoja, joissa kärkisijoilla on

myös Mika Waltari. Klassikot pitävät siis pintansa ainakin pidemmällä aikavälillä. Mielenkiintoinen ilmiö niin sanotun korkeakirjallisuuden joukosta on Anna-Leena Härkönen, joka on useasti lainattu. Esimerkiksi Tampereella hän oli 90-luvulla eniten lainattu kirjailija. Hieman samanlainen on Jari Tervon tilanne. Tampereen varatuimpien kirjojen listan kärjessä näkyy myös esimerkiksi palkittua fantasiaa (Johanna Sinisalo).

Tyypillisesti kirjastoista lainataan paljon myös erilaisia muistelmia (Claes Andersson, Tellervo Koivisto ja Panu Rajala) sekä kotipsykologiaopuksia (Tommy Hellsten, Tony Dunderfelt ja Antti Heikkilä). Erityisesti juuri elämäntaitoteokset keikkuvat myös varatuimpien kirjojen kärkipäässä. Riippuen luokittelusta nämä teokset ovat usein tietokirjallisuutta. Tämä onkin aineiston kolmas keskeinen piirre: kotimaista tietokirjallisuutta lainataan paljon. Tekijäoikeudellista taustaa vasten ei ole lainkaan vaikea ymmärtää, miksi tietokirjailijat protestoivat 10 prosentin osuuttaan kirjastoapurahojen jaosta. Sillä jos tuki jaettaisiin lainojen suhteen sekä tieto- että kaunokirjailijoille valtasuhteet kääntyisivät todennäköisesti toisin päin. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että tietokirjallisuus kirjastoapurahan piiriin kuuluu, 10 prosentin kiintiö on kuin aikalisa parempaa ratkaisua kehitellessä.

Totta on kuitenkin myös se, että sitä lainataan, mitä on hyvin saatavilla. Jotkut kirjailijat ovat kommentoineet, että pikemmin kuin kirjastojen lainalukuja tulisikin tutkia kirjastojen ostotukilistoja eli sitä, kuinka ne tukevat kotimaista kaunokirjallisuutta. Kirjastoilla on vuosittain käytettävissä tietty määrä vähälevikkisen kirjallisuuden ostotukea, joka on nimensä mukaisesti tarkoitettu sellaisten tärkeiden teoksien hankkimiseen, jotka eivät ole kaupallisia menestyksiä.

Opetusministeriön kokoama lista kirjastojen vuonna 2000 ostotuella hankkimista kirjoista ja niiden kappalemääristä on paljastava. Listan kärki painottuu lastenkirjallisuuteen, mutta on lähes käsittämätöntä, miten vähän siellä on kotimaisia kertojia. Ostotukilistan kärjessä on kolme Harry Potter -kirjaa, joita on hankittu 731, 608 ja 460 kappaletta, mikä kuvanee hyvin tuen vinoutunutta käyttöä. Aikuisten ja lasten tietokirjoja on myös paljon. Esimerkiksi puupiirroksista (123 kpl) ja naisten ikääntymisestä (111 kpl) kertovia kirjoja ostettiin noin neljä kertaa enemmän kuin Pertti Niemisen runoteosta (29 kpl). Kotimaisten runoilijoiden kokoelmat, joita tällä järjestelmällä olisi käsittääkseni erityisen järkevä tukea, ovat enimmäkseen satunnaisostoksia. Jos kirjastoapurahan myönnettäisiin lainojen perusteella, uusi ongelma voisi syntyä kirjastojen kirjahankinnoista. Kuka takaisi sen, että kirjastoissa osataan hankkia ”oikeita kirjoja

oikeassa suhteessa”. Toisaalta voihan olla, että kirjastoissa valintoja tekevät tuudittautuvat myös kirjastoapurahan olemassaoloon ja ostavat vain sitä mitä kysytään.

Tutkimukseen osallistuneiden kirjastojen listoissa oli jonkin verran alueellista vaihtelua. Koko valtakunnan tilastoissa nämä maakuntakohtaiset erot eivät välttämättä näkyisi, vaan kirjastoapurahaa jaettaessa pääkaupunkiseudun valinnat painottuisivat lainauslistastoissa suuren väestömäärän vuoksi.

Kirjastoapurahalautakunta korostaa (Arolainen ja Petäjä 2000), että se ei halua pehreytyä kirjailijan tuloihin tai lainauslukuihin. Jos lainausluvut kuitenkin merkitsisivät, luokitteluni mukaan menestyjistä vain viihdekirjailijat ylittäisivät nykyiselle apurahatasolle. Lastenkirjailijoiden ja kääntäjien olot kohentuisivat mutta vähälevikkisen korkeakirjallisuuden edustajat kärsisivät taas. Voisiko kirjastoapurahan saamiselle olla tulo-erä? Onhan yhteiskunnassa laajemminkin niin, että vähänkään paremmin toimeentulevat eivät pääse osallisiksi esimerkiksi asumis- tai toimeentulotuista.

Kyseenalaista on, voidaanko kaikkia osapuolia tyydyttävää ratkaisua edes saavuttaa. Keskeiseksi nousevat linjanvedot – jotta apuraha olisi muutakin kuin henkinen tuki, sitä tulisi saada yhtä paljon kuin ”menestyjät” saavat. Tuki tuskin kasvanee huomasti tulevaisuudessa, vaikka esimerkiksi talven 2000-2001 hiihdon doping-skandaali nostattikin jonkin verran kohua veikkausvoittorahojen suuntaamisesta pois urheilusta.

On pohdittava tarkasti tuen myöntöperusteita. Kirjastoapurahakirjailijaa tulisi koettaa määrätellä – myös julkisesti. On myönnettävä, että aina ei voida tietää, ketkä tukea tarvitsevat eniten ja keiden tukeminen on pidemmällä tähtäimellä merkittävää, mutta tähän tulisi pyrkiä. Kirjastoapurahoihin nimittäin liittyy kirjoittamattomia sääntöjä, jotka todella myös ovat kirjoittamattomia. Vaikka kirjailijoiden yhteisymmärrys säilyisikin joten kuten, niin on kuitenkin muistettava, että jaetut rahat ovat lopulta veronmaksajien pussista. Tosin myös kirjailijoiden sisäinen yhteisymmärrys on viime aikoina rakoillut pahasti esimerkiksi lehtijutuissa. Yhteiset pelisäännöt vahvistaisivat parhaimmillaan kirjailijoiden rintamaa.

4. KIRJASTOAPURAHAKESKUSTELU

4.1. Kirjastoapurahakeskustelun piirteitä

Suomeen on kehitetty laaja kirjallisuuden tukijärjestelmä ilman, että koko viime vuosisadan aikana maassamme olisi käyty syvällistä keskustelua kirjallisuuden asemasta ja merkityksestä. 1990-luvun kuluessa on ilmennyt yhä enemmän tilausta keskustelulle hyvinvointivaltion kulttuuripolitiikasta (mm. Alasuutari 1996). Kuinka kiivaita ja monipuolisia kirjallisuuskeskusteluja nykyään sitten käydään?

Voidaan kaikeksi olla yhtä mieltä siitä, että 2000-luvun vaihteessa kulttuuripoliittinen keskustelu ei ole Suomessa kovin runsasta. Irmeli Niemi epäilee Kritiikin uutisissa, että hiljaisuus saattaa olla osoitus kahdesta asiantilasta, ”joko alistumisesta markkinatalouden kovien lakien ylivoimaan tai valmistautumisesta kohtaamaan sen haasteet” (Niemi, I. 2000, 4-5). Hiljaisuuteen voi olla myös kolmas, edellisiin liittyvä syy: ihmiset ovat ymmällään ja vailla kulttuurikeskusteluun sopivia käsitteitä. Kirjallisuudesta puhumisen tapa ja se markkinatalouden käsitteistö, jota esimerkiksi toimeentuloa koskevissa keskusteluissa käytetään, ovat kuin kaksi eri kieltä. Miten kirjallisuutta olisi edes mahdollista puolustaa?

Hiljaiselo on tosiasia ainakin eduskunnassa: satunnaiset välikysymykset tai lakien rutiiniuusimiset eivät juuri intohimoja herätä. Hallituksen esitys 3/2000 ”laeiksi taiteen edistämisen järjestelystä annetun lain, taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain sekä eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista annetun lain muuttamisesta” sai toisessa käsittelyssä 28.3.2000 aikaan kaksi puheenvuoroa. Näistä toisessa Antero Kekkonen otti kantaa joukkovaikenemiseen:

Tämä [esitys] ei ole herättänyt kovin suuria intohimoja ja oikeastaan juuri sen takia puheenvuoroni pyysinkin. Minusta on vähän harmi, että kulttuuripolitiikkaan liittyvät kysymykset alkavat olla niin kovin yksimielisesti läpi vietäviä asioita. Olisi erittäin tärkeätä, että näiden sosiaalipoliittisten pulmien [...] lisäksi annettaisiin painoa myös näille immateriaaleille asioille, siis sellaisille kysymyksille, jotka edellyttävät näkemyksiä, katsomuksia, parhaimmillaan vähän filosofiaakin. (PTK 40/2000 vp.)

Samassa puheenvuorossa Kekkonen epäilee keskustelemattomuuden johtuvan siitä, että kulttuuripolitiikalla on hyväksytty, mutta liian itsestään selvänä otettu rooli. Kekkonen puheenvuoron jälkeen Marja-Liisa Tykkyläinen luettelee muutamia myönteisiä asioita kyseisestä hallituksen esityksestä, ja keskustelu päättyy. Edustaja Kekkonen on

oikeassa: kulttuuripolitiikka sisältää paljon itsestäänselvyyksiä, joita sietäisi pohtia. Kysymys kirjastoapurahojen luonteesta on yksi tärkeimmistä keskustelua vaativista aiheista – seuraavaksi kartoitan sen ympärillä käytyä keskustelua.

Ensimmäinen Li Bennich-Björkmanin tutkimuskysymyksistä (1991, 23-25) koski sitä, ketkä esiintyvät toimijoina kirjastokorvauksia kehitettäessä. Tätä kysymystä voidaan tarkastella myös keskusteluanalyysin avulla: ketkä ovat äänessä ja miksi?

Keskusteluja leimaa kuten aina se, että vaikka kentällä taistellaan mahdollisimman edullisesta sijainnista, kentän olemassaoloa ei pyritä kyseenalaistamaan. Kuten Heikkinen on todennut (1989, 11) ”kirjailijoiden väliset kiistat eivät koskaan aseta kyseenalaiseksi itse kirjallisuuden arvoa”.

Asiantuntijalehdissä keskeisiksi nousevat marginaalin ja keskustan suhteet eli ”hyvät” kirjailijat vastaan ”huonot” kirjailijat. Toimittajien jutuissa, joita on tehty enemmän varsinaisista apurahoista, painotuksena voidaan taas nähdä ”kirjailijat vastaan muu maailma”. Vaikka on olemassa kaksi tapaa käsitellä asiaa, yhteiset tavoitteet heijastuvat siten, että myöskään kentän ulkopuolelta tulevissa jutuissa itse järjestelmän olemassaoloa ei kyseenalaisteta. Alasuutarihan (1996) totesi, että kirjallisuus on saanut osansa suomalaisen taiteen koskemattomuudesta ja pyhyydestä. Suomalaisen kaunokirjallisuuden tukemista on vaikea täysin tyrmätä.

Kirjastoapurahoja koskevan kirjoittelun määrä on sanomalehdistössä vähäisempi kuin yleisemmän kirjallisuuden apurahoja koskevan kirjoittelun. Kirjastoapurahakeskustelu on laadultaan erilaista kuin valtion taiteilija-apurahoja ja kirjallisuuspalkintoja koskeva keskustelu, joka on räväkämpää ja kärkevämmin epäkohtiin puuttuvaa. Näissä provosoivissa kirjoituksissa apurahojen määrä ja saajat ovat keskeisiä.¹⁸ Keskeinen kysymys on ollut Heikki Hellmanin (1999) muotoilema ”pitäisikö apurahoilla palkita jaritervoja, jotka muutenkin paistattelevat parrasvaloissa, vai arjatiaisia, jotka tarvitsisivat tukea jo sosiaalisista syistä”. Kirjastoapurahojen kohdalla ongelma on tätäkin mutkikkaampi.

¹⁸ Esim. Maija Alftan ”Rahakakun jaon jälkeen alkoi puheiden porina” HS 26.9.1999. Erno Paasilinna ”Kuka lohduttaisi Nyytjää? ”Voi piru miten palkinnot rassaavat joitakuuta!” HS 6.2.1998.

Lehdistön kirjoittelusta erottuvat toimitukselliset pikku-uutiset kuten ”Yli 800 kirjailijaa saa kirjastoapurahoja” (HS 9.5.2000). Nämä uutiset eivät ole tutkimuksen kannalta keskeisiä: ne ovat useissa lehdissä ilmestyvää perusmateriaalia, josta analyysia varten tarvittaisiin kattavampi otanta.

Sen sijaan kuvaavaa on, että iso osa muista kirjastoapurahajutuista noudattelee informatiivisen tekstin rakennetta (esim. Ahti 1997, 12). Lähes jokaisessa kirjoituksessa on esitelty perustietoa kirjastoapurahoista, mikä osoittaa, että järjestelmää ja sen taustoja ei tunneta kovin hyvin edes ammattipiireissä. Informatiivisissa jutuissa tuodaan esille järjestelmän historiallista taustaa ja nykytilannetta kaunokirjailijan näkökulmasta: ”– – teille, arvoisat kaunokirjailijat, haluan kuitenkin muistuttaa, että aloite kirjastoapurahajärjestelmän aikaansaamiseksi lähti lähes päivälleen 50 vuotta sitten, 13.9.1947, Suomen Kirjailijaliitosta” (Liedes 1997, 3).

Liedeksen kirjoituksen (1997) lisäksi myös muille kirjoituksille on tyypillistä, että kirjastoapurahat esitetään kirjailijan elinehtona. Ne nähdään osana hyvinvointivaltion luomaa sosiaaliturvaa, josta ei haluta tinkiä. Myös tieto- ja kaunokirjailijoiden problematiikkaa tai ylipäätään kirjastoapurahojen oikeudenmukaista jakoa käsitellään lähes jokaisessa jutussa. Kirjastoapurahoista tiedottava teksti, poissulkien nyt toimitukselliset uutiset, ei kuitenkaan ole puolueetonta: sen ja pamflettityyppisen mielipidetekstin, jossa olennaista on oman aseman puolustus kentällä, raja on häilyvä. Ehkä asia onkin niin kuin Saska Snellman (2002) kirjoittaa Helsingin Sanomien artikkelissaan ”Viimeinen intellektuelli”: yhteiskunta on hajautunut niin moniin eturyhmiin, ettei kukaan oikeastaan voi muuta kuin taistella oman asiansa puolesta. Yhteiskuntakritiikkiä siis voisi olla, mutta ei yhteisiä maalitauluja.

Kirjastoapurahoja koskevia ”skandaalijuttuja”, joilla pyritään populaarisuuteen tai ainakin herättämään yleisön mielenkiinto, on oikeastaan vain Teuvo Arolaisen ja Jukka Petäjän kokonaisuus ”Haavikko on kirjastokorvauksien kuningas” (HS 10.5.2000). Jutussa on julkaistu 1990-luvulla eniten kirjastoapurahoja saaneiden nimet sekä niiden nimet, jotka ovat saaneet apurahan joka vuosi 1990-luvulla. Kokonaisuuteen kuuluu myös Arolaisen kirjoitus ”Apurahojen jakajat ja saajat ovat sidoksissa toisiinsa”. Edellisessä otsikossa väitteenä esitettyyn epäilyyn vastaa samassa jutussa Arolaisen haastattelema kirjastoapurahalautakunnan jäsen, professori Anto Leikola: ”jäävyydestä on pidetty tiukasti kiinni”.

Risto Ahti on todennut (1997, 12), että enemmän kuin rahojen jakamisesta pitäisi keskustella siitä, mitä kirjastojen hankintapolitiikalle voitaisiin tehdä. Siitä, mistä ra-

hat tulevat, puhutaan kirjallisella kentällä yllättävän vähän. Kirjastojen määrärahat ovat kyllä esillä Kirjastolehdessä, mutta tällä keskustelulla ei ole selvää yhteyttä itse apurahakeskusteluun.¹⁹

Kirjastoapurahakeskustelussa kirjastojen määrärahoihin ja kirjaostoihin viitataan yleensä samalla kun puhutaan siitä, millaiseen järjestelmään apurahan tulisi perustua. Heikki Ylikangas sai kirjoituksellaan Hiidenkivessä (6/1996) aikaan mielipideryöpyn kyseenalaistamalla kirjastoapurahojen jakokäytännön (ks. HK 1 ja 2 /1997). Ylikangas kannatti kirjoituksessaan Ruotsissakin käytössä olevaa lainausmääriin sidottua kirjastokorvausmenetelmää.

Tiedottavien pamflettikirjoitusten, skandaalijuttujen ja vähäisen määrärahakirjoittelun lisäksi voidaan kirjastoapurahoja sivuavasta keskustelusta erottaa valtion kulttuuripoliittikkaa laajemmin käsittelevät jutut, jotka ovat kenties sitä eduskunnassakin kaivattua monipuolista, hedelmällistä kulttuuripoliittista pohdintaa.²⁰

Olen pitänyt merkityksellisenä myös vaikenemista, sitä, että jostakin asiasta ei keskustella. Esimerkiksi säveltaiteilijat ja kuvittajat ovat vaatineet itselleen kirjastoapurahoja, ja säveltaiteilijat ovat niitä saaneetkin vuodesta 1999. Kuvittajille vastaavia apurahoja on esitetty vuodelle 2003. Kirjailijat eivät tästä asiasta ole lehdissään keskustelleet. Muiden taiteenalojen kuin kirjallisuuden edustajat jäävät kirjastoapurahakeskustelussa pimentoon. Mahdollisesti olisi pitänyt tarkastella vielä muitakin keskusteluforumia, jotta vaikkapa kääntäjät, kuvittajat, valokuvaajat ja sarjakuvapiirtäjät olisivat saaneet äänensä kuuluville.

Laajempaa vaikenemista edustaa se, että koko kirjastoapurahajärjestelmä on valtaosalle kansalaisista tuntematon. Vaikeneminen on aina joidenkuiden etujen mukaista. Äänessä olevat ovat enimmäkseen kaunokirjallisuuden edustajia ja heidän mielestä kirjastoapurahajärjestelmässä ei ole valittamista. Järjestelmän täytyy olla myös maksajan eli valtion edun mukainen. Kenties se on halvin keino pitää kirjailijat tyytyväisinä? Tukea saava kirjailijajoukko on hyvin laaja – varmasti myös osa 10 000 markan apurahoista on hyvin tuottoisia sijoituksia. Jos kyseessä olisi sosiaaliturva, elätettäviä todella riittäisi ja rahaa pitäisi olla paljon enemmän. Kirjailijapalkka taas vaatisi kunnon

¹⁹ Esim. uutisoinnit ”Opetusministeriö haluaa nostaa kirjastojen valtion-osuutta” Kirjastolehti 5/2000 tai ”Kulttuurin rahoitus turvattava veikkauksen tuotolla” Kirjastolehti 2/2000.

²⁰ Esim. Neil Hardwick ”Mitähän tuo norsu ajattelee minusta?” HS 4.7.1999 ja Torsti Lehtinen ”Jääpuikko elefantin kärsässä. Suomi Euroopassa” Kirjailija 1/1998.

eläkejärjestelyn. Nyt kirjastoapurahaa on voitu rauhassa kohdentaa luovan työn tukemiseen eli näin hiljalleen vahvistaa hyvinvointivaltion aikaista järjestelmää. On myös mahdollista, että koko järjestelmä perustuu sellaisiin käsityksiin, joiden ei ehkä uskota kestävän julkista tarkastelua varsinkin, kun median valta on kasvanut ja käytös raaisnut.

Anneli Pääkkönen kirjoittaa Keski-suomalaisessa 26.3.2001 ”Kulttuuriteollisuuden tavoite: Kirja maksaa saman minkä leipä” -artikkelissa tuskastuneena siitä, että kulttuurista edes yritetään puhua talouden kielellä. Pääkkösen mukaan nykyään vaaditaan, että kulttuurityöntekijät perustelevat työnsä mielekkyyden talouden termein ja ryhtyvät puhumaan rahan kieltä. Yritysmailman kielen puuttumisesta on tullut kulttuuriteollisuudelle ongelma. Pääkkönen korostaa, että kulttuurin arvot ovat niin toisenlaisia, etteivät kulttuurityön ja kulttuuripalvelujen perustelemiseen talouspoliittiset arvot sovi. ”Nykyajan talous kertoo vain rahavirroista, ei asioiden hyödyllisyydestä ja tärkeydestä ihmisten elämälle.” (Pääkkönen 2001.)

Voi olla hyvinkin haitallista käsitellä kirjailijoita kulttuuriteollisuuden palveluksessa olevina sisältötuotantoyrittäjinä. On tärkeää pohtia, miten kirjallisuus saataisiin pysymään kilpailun ja rahallisen voiton tavoittelun ulkopuolella, mutta yhteyttä ei kannata kokonaan katkaista. Tutkimalla kirjastoapurahojen nykytilannetta ja niistä käytyä keskustelua tarkoitukseni on osin ollut juuri yhteisen kielen etsintä. Keskusteluyhteyden luominen on edellytys tilanteen kehittymiselle.

Keskustelu ja keskustelemattomuus kuitenkin osoittavat, että kirjastoapurahat ovat kirjailijan aseman ja kirjallisuuspolitiikan arvojen määrittäjänä varsin relevantti tutkimuskohde. Seuraavaksi käsitellään keskustelutilanteen kartoituksen pohjalta kolmea esiin nousutta teemaa: kaunokirjailijoiden erityisasemaa, tuen määrää ja luonnetta sekä sitä, mitä julkinen tuki lopulta merkitsee vapaan kirjailijan ihanteelle. Käsitellen teemoja niistä julkisuudessa esitettyjen käsityksien valossa.

4.2. Kaunokirjailijan erityisasema ja kansallinen identiteetti

Kirjallinen kenttä merkitsee nimenomaan kaunokirjallisuuden parissa toimivien, erityisesti sanomakirjailijoiden, vaikutusala. Sekä tietokirjailijat että kääntäjät yltänevät parhaimmillaankin vain kirjallisen kentän marginaaliin. Toisia taidelajeja edustavat kuuluvat kentän ulkopuolelle: heillä ei ole edes mahdollisuutta osallistua keskusteluun. Kääntäjien ja tietokirjailijoiden pääsy kentän keskiöön on ongelmallista. Tieto-

kirjailijat haluavat kirjastoapurahakeskustelussa riistää kirjastoapurahakysymyksen kirjallisen kentän vallankäytön piiristä. Kirjastoapurahajärjestelmän piirissä kirjallisen kentän keskiössä elävä kaunokirjailija on erityistapaus suhteessa niin kirjallisuuden kentän marginaalissa työskenteleviin kuin muihin taiteilijaryhmiin.

Mielenkiintoista on, kuinka Bennich-Björkman katsoo ongelmallisen tilanteen taustalla olevan juuri kysymyksen siitä, kuka on kirjailija. Kirjailijalta odotetaan eräänlaisena minimivaatimuksena rehellisyyttä itselleen ja persoonallisille pyrkimyksilleen taiteilijana. (Bennich-Björkman 1991, 11-12, 17.) Juhani Niemi kirjoittaa jo 1990-luvun alussa, että kirjallisen kentän rakenteeseen ja kokoonpanoon on tullut muutoksia ”kirjallisuuden ja kirjailijan käsitteen uudelleen muovautumisen takia”. Niemen mukaan ”kirjailijaksi voidaan ymmärtää kaikki ne, joilla on intellektuaalista valtaa sanojen avulla”. (1991, 166-167.) Tämäkin ’kirjailijan’ määrittely viittaa sanomakirjailijaan. Kuten historia osoittaa, käsitteiden määrittelyllä on aina ollut tärkeä osa kulttuuripolitiikassa. Jos jokin on taidetta, se saa osansa taiteen pyhydestä. Kirjastoapuroja jakavia voitaisiin moittia loputtomasti avarakatseisuuden puutteesta – mutta lopulta kyse on paljon laajemmasta ilmiöstä. Kirjallisuuden kentällä ei ole helppoa lunastaa paikkaansa, sillä siellä jos missä vuosisataisilla perinteillä on painoarvoa.

Vaikka periaatteessa on ”katsottu tarpeelliseksi apurahoittaa sarjakuvia, lasten kuvakirjoja ja yhä monimuotoisemmaksi käyvää kirjallista tuotantoa” (Ahti 1997, 12) tai myönnetty, että ”ilman ns. kirjastoapurahaa ei tule toimeen myöskään yksikään kaunokirjallisuuden kääntäjä” (Liedes 1999, 10), niin kirjoituksissa annetuissa perusteluissa kaunokirjailijan historiallinen tehtävä kansallisen kulttuurin rakentajana painaa vaakakupissa aina enemmän. Kun otetaan huomioon, että kirjastoapurahat ja -avustukset ovat vain yksi kirjallisuuden tukimuoto, niiden osuus taiteilijatuesta on merkittävä.

Mielenkiintoista on, että vuonna 1999 perustettiin säveltaiteen kirjastoapurahan, jota myönnetään säveltäjille, sanoittajille ja sovittajille, joiden teoksia on julkaistu nuotteina tai äänitteinä. 500 000 markan suuruista apurahaa voivat hakea myös äänitteitä tehneet esittävät taiteilijat. Samoin kuin kirjallisuuden kirjastoapuroissa, myös säveltaiteilijoiden tuessa on avustusosa (Karhunen 2001, 5). Myös kuvittajia on esitetty tähän tukeen oikeutetuksi ryhmäksi valtion tulo- ja menoarviossa vuodelle 2003.

Suomen Kirjailijaliiton julkilausumassa todetaan, että kirjastokorvauslain säätämisen peruste oli kaunokirjailijoiden heikko taloudellinen asema (Liedes 1999, 10). Eikä 2000-luvun vaihteessa mikään ole muuttunut: kaunokirjailijan erityisasemaa perustel-

laan vetoamalla kirjailijan tehtävään kansallisen identiteetin luojana. ”Vaikka J. V. Snellmanin käsite kansallishenkeä ylläpitävästä kansalliskirjallisuudesta ei tällä hetkellä ole näkyvin kansallista identiteettiä muodostavista voimista, sen merkitys on edelleen kiistaton” (Stockmann ym. 2000, ix).²¹

Kansankuva metsäläisestä rahvaasta oli perusta sille, että kansansivistystyö 1800-luvulla aloitettiin, mutta kautta vuosikymmenten se on myös toiminut taiteen ja korkeakulttuurin oikeutuksena (Alasuutari 1996).

Kysymys suomalaisten kansallisesta identiteetistä on yhä ajankohtainen – tai ainakin se tehdään ajankohtaiseksi enemmän tai vähemmän uhkaavilla kuvilla Suomen asemasta Euroopassa. Torsti Lehtinen toteaa Kirjailija-lehden artikkelissa (1998, 7-8), että ”taiteen ja kirjallisuuden elintilan kaventaminen on yhteiskunnallisesti vaarallista”. Uhkakuvina Lehtinen näkee henkisen ilmapiirin näivettymisen ja näkemyksien yksipuolistumisen. Lehtinen vetoaa kuvauksessaan suomalaista identiteettiä määrittävään peruskysymykseen: haluun erottautua sekä Ruotsista että Venäjältä.

Eurooppalaisten kulttuurikielten huolellisesti haravoituun puistomaisemaan verrattuna suomen kieli runsaine sijamuotoineen, rönsyilevine päätteineen ja pitkine yhdyssanoineen muistuttaa ryteikköistä, koskematonta korpimaisemaa. Se pitäisi määrätä suojelukohteeksi. Suomen kielelle olisi jo 1800-luvulla käynyt huonosti, ellei kansallisromantiikan inspiroima kirjallisuus olisi noussut sitä puolustamaan. Jos ruotsin kielen olisi annettu jatkaa riemukulkuaan, enemmistön äidinkielenä kukoistava suomi kituisi nyt henkitoreissaan. Sillä olisi kulttuurissamme samanlainen asema kuin vepsällä Venäjällä: joku väkäleuka takametsien ämmä vääntäisi sitä piippu suunpielessään heittäessään suola kahvin sekaan. (Kirjailija 1/1998.)

Lehtisen kirjoituksen perusteella voisi kuvitella, että suomalaisella nykykirjallisuudella ja korpimetsillä olisi paljonkin yhteistä. Ylipäätään tendenssi käydyssä keskustelussa on sellainen, että kaunokirjallisuuden ja -kirjailijan aseman kyseenalaistaminen rinnastetaan uhanalaisten ikihonkametsien kaatamiseen. Paavo Haavikko on todennut, että suomalaisen kirjallisuuden kuten muunkin kulttuurin provinsiaalisuus nähdään nyt itseisarvona (1996, 11). ’Provinsiaalisuus’ voidaan käsittää omaleimaisuudeksi, sellaiseksi alueelliseksi erityisyydeksi, jota muut eivät voi ymmärtää. Provinsiaalisuuden pitäminen itseisarvona saa aikaan sen, ettei suomalaista kirjallisuutta pyritäkään kansainvälistämään tai edes tarjoamaan muille kulttuureille. Provinsiaalisuuden vaara on näkemyksien yksipuolistumisessa, mikä johtaa kehityksen tyrehtymiseen: pidetään it-

²¹ Ks. myös Laine 1992, 37-43.

sestään selvänä, että jokin tapa ilmaista itseään on ainut ja oikea suomalainen tapa. Näin ollaan lähellä tilannetta, jossa kirjallisuus on vain välinearvo ja kirjailijat mense-naattinsa laulujen laulajia.

Millaisia arvoja kirjallisuudella tulisi sitten olla? Eikö aina ole lopulta kyse vä-linearvosta? Ihmiset lukevat ja kirjoittavat aina jonkin syyn vuoksi – esimerkiksi kehittämiseksi itseään tai saadakseen aikansa kulumaan. Vaikka näin ei suoranaisesti olikaan, 'provinsiaalisuuden' hyväksymisellä itseisarvoksi on väistämättä joitakin seurauksia. Jos ajatellaan, että suomalaisen kirjailijan ei ole mahdollista menestyä, tuon menestyksen eteen ei kenties pyritä tekemään kaikkea voitavaa liittyen esimerkiksi kirjojen markkinointiin ja verotukseen.

Kyse on kuitenkin muustakin kuin pelkästä historiasta. Koska kirjailijoille on annettu jo alun perin vaativa tehtävä, heidän 'habitukseensa'²² kuuluvat yhä sellaiset piirteet, jotka ovat meillä arvostettuja. Kirjailijoita pidetään sivistyneinä, vapaina, ajattelijoina. Kirjailijan habitukseen liittyvät määreet ovat idealistisilta päämääriltä kuo-lostavia itseisarvoja.

Anto Leikola (1997, 38) vetoaa nimenomaan sivistyksen ideaan, kun hän kyseenalaistaa kaunokirjailijan habituksen ja vaatii tietokirjailijoille vastaavaa arvostusta:

Sivistysvaltiossa on kuitenkin ymmärrettävä taiteilijoiden tekevän koko yhteiskunnan kannalta merkittävää työtä, mutta sivistysvaltiossa pitäisi myös ymmärtää, ettei tietokirjailijan työ välttämättä ole sen vähemmän tärkeää ja vaativaa, ja siksi siihen tulisi suhtautua samalla arvonannolla kuin taiteilijan työhön.

Sivistyksestä ja demokratiasta kirjoittaa myös Tuula Haavisto, Suomen kirjastoseuran toiminnanjohtaja, kun hän puhuu kirjastoinstituution merkityksestä (1997, 44-45).

Yhteenvedona käydystä keskustelusta voidaan mielestäni pitää sitä, että kun kirjastoapurahoja nykyisessä järjestelmässä suunnataan luoville eli työkykyisille kaunokirjailijoille, snellmanilaisen kirjallisuuspolitiikan arvot saavat alkuperäistä suuremman roolin kirjastoapurahajärjestelmässä.

Keskeisiä arvoja, joita nykyisenkaltaisella kirjastoapurahajärjestelmällä vaalitaan, ovat olleet suomalaisuus ja suomen kieli (mutta myös ruotsin ja saamen kielet) ja näi-

²² Habituksella tarkoitetaan tässä yhteydessä ammattiin liittyvien uskomuksien kokonaisuutta. Termi on alun perin Bourdieun. Kirjalliseen habitukseen kuuluu kyky tuottaa ja erotella ja arvostella luokiteltavia käytäntöjä esim. kirjallista makua (Niemi 1989, 162-164).

den omaleimaisuudesta johtuva kulttuurimme provinsiaalisuus.²³ Toisaalta kirjailijan habitukseen kuuluu keskeisesti sivistyneisyys. Tukemalla kirjailijoita osoitamme siis arvostavamme sivistystä ja demokratiaa. Eivätkö nämä arvot voisi toimia kuitenkin yhtä paljon myös tietokirjallisuuden tuen oikeutuksena? Ilman suomenkielistä tietokirjallisuutta, vaikkapa oppikirjoja, myös suomen kielen kävisi huonosti.

Mielenkiintoista on kuitenkin pohtia sitä, onko kirjallisuudella tästä näkökulmasta katsottuna lainkaan itseisarvoa taiteena vai onko se aina välikappale jonkin muun saavuttamista varten. Jos kirjallisuuden itseisarvo perustellaan esteettisillä syillä, eikö sillä silloin ole juuri ihmisen kauneuden kaipuun täyttävää välinearvoa. Samoin on, kun kaunokirjallisuutta käytetään ajanvietteenä. Se, onko kirjallisuudella itseisarvoa vai onko kyse vain miellyttävistä ja vähemmän miellyttävistä välinearvoista, riippuu ennen kaikkea kirjan lukijan suhtautumisesta. Joillekin kirja on aina vain väline.

Bennich-Björkmanin neljäs, kansakuntaa painottava perspektiivi sekä sen kulttuurinationalistinen kanta on Suomessa ollut ja on yhä keskeisin tapa tarkastella kaunokirjallisuuden julkista tukea. Jopa Kirjailijaliiton edustajat korostavat kirjailijoiden tehtävää suomalaisuuden ja suomen kielen rakentajina ja vaalijoina. Myös sanomakirjailijoiden edustajat tuntuvat asettuneen tukemaan kulttuurinationalistista lähtökohtaa tavoitteenaan kenties laaja kansanymmärrys. Keskustelussa kaunokirjailijat vaativat tukea itselleen korostamalla kansallisia arvoja – samalla järjestelmä kuitenkin vieraantuu sen alkuperäisestä tavoitteesta taata kirjailijan autonomia.

Oleellista on kyseenalaistaa ja muuttaa kirjailijaa ja kirjallisuutta koskevia määrittelyjä: ne eivät ole niin pysyviä, miltä näyttävät. Kirjallisuuden kentän portinvartijat, esimerkiksi apurahalautakunnat, osallistuvat kirjailijan määrittelyyn säätämällä taideammattien harjoittamisen ehtoja: ” – – mitä suurempi on julkisen tuen merkitys taiteilijoille, sitä enemmän valtion taiteilijapolitiikka määrittelee, ketkä voivat toimia taiteilijoina ja ketkä eivät.” (Heikkinen1989, 12-13.) Mutta mitä tapahtuisi, ellei meillä olisi taiteen laatuun ja asiantuntijoiden mielipiteisiin perustuvaa apurahajärjestelmää? Jos jakokriteeri olisikin vaikka vain tekijänoikeus tai taloudellinen tarve, koko taiteen asiantuntijaorganisaatiosta tulisi tarpeeton.

Vuosisataiseen perinteeseen tai sivistykseen vetoaminen kirjastoapurahoja jaettaessa on helppo keino väistää vastuuta ja todellisten ongelmia, kuten kaunokirjailijoiden

²³ Vuonna 2002 laista poistettiin maininta näillä kielillä kirjoittamisesta kirjastoapurahojen saannin

toimeentuloa. Kuten Levanto on todennut (1990, 64), organisaatio ei voi elää omaa elämäänsä: ratkaisut, päätökset ja linjanvedot ovat lopulta ihmisten. Aikakaudet tai aatesuunnat eivät harrasta kulttuuripolitiikka.

4.3. Keskustelu tuen määrästä ja luonteesta

Siinä missä kirjailijoiden julkisen tuen jakamiseen liittyvistä epäkohdista puhutaan jonkin verran, järjestelmän hyvistä puolista vaietaan. On tunnettu ja nytemmin tutkitukin tosiasia, että kirjoista saaduilla tulolla ei Suomessa elä kuin muutama kirjailija.²⁴ Vaikka kirjastoapuraha onkin nykyään luonteeltaan apuraha, se eroaa muista apurahoista siksi, että se on suhteellisen helppo saada (ks. esim. hakeneet ja saaneet Stockmann 2000, 121). Näillä perusteilla voisi puhua ennemminkin yhteiskuntaan sisäänrakennetusta välttämättömästä kaunokirjailijoiden tukisysteemistä kuin taiteellisen laadun palkitsemisesta tai tekijänoikeuteen perustuvista tuista. Onko sitten oikein, että kirjailijoiden elättäjänä on kirjastoapurahajärjestelmän nimellä kulkeva epätasaisesti jakautuva toimeentulotuki? Ennen kaikkea on syytä pohtia, mihin tällainen järjestelmä perustuu ja kenen etujen mukainen se on.

Kirjastoapurahoja käsittelevistä lehtijutuissa vain yhdessä nostetaan provosoiden esille kirjastoapurahojen suuruus (Arolainen ja Petäjä 2000). Kuten Kirja Suomessa -selvityksestä ilmenee, kirjastoapurahan osuus (13,7 mmk) oli vuonna 1997 53 % eli yli puolet valtion kirja-alan tekijöille myöntämästä tuesta (25,8 mmk). Tuen toinen puolikas (47 %) sisältää taitelijaeläkkeet, akateemikkojen ja taiteilijaprofessorien palkat, taiteilija-apurahat, näytelmäkirjallisuuden kantaesitystuen, kohde-, matka- ja lastenkulttuurin apurahat, tiedonjulkistamisapurahat, Suomi-palkinnot, lastenkulttuurin valtionpalkinnon, valtion ulkomaisen kääntäjäpalkinnon, tiedonjulkistamispalkinnot sekä alueellisten taidetoimikuntien taiteilijatuen. (Stockmann ym. 2000, 84 ja 110.)

Cultural Policy in Finland -raportissa on ympyrädiagrammi, joka kuvaa valtion suoran taiteilijatuen jakautumista taiteen lajeja erottelematta vuonna 1993. Kirjastoapurahat lohkaisevat 109,8 mmk:n summasta 14 %. Sitä suurempia menoeriä ovat

edellytyksenä.

²⁴ Kirjailijaliiton teettämä Kirjailijoiden taloudellinen asema Suomessa -tutkimus. Ks. Irma Stenbäck ”Kirja ei elätä tekijäänsä” HS 19.7.2000.

kaikki taitelijaeläkkeet (49 %) ja kaikki taiteilija-apurahat (28 %). (Heikkinen 1995, 265.)

Lamavuosina veikkausvoittorahoja alettiin käyttää lakisääteisiin valtionosuusmenoihin. Näin kävi myös kirjastoapurahojen kohdalla. Tätä käytäntöä on vuodesta 1994 jatkettu vuosi kerrallaan.

Paul Tiililä julisti Aamulehden mielipidesivuilla lokakuussa 2000, että ”Voittovarat kuuluvat urheilulle”. Juuri urheiluväen piirissä onkin viime aikoina pyritty klassiseen urheilu vastaan kulttuuri -asetteluun. Tästä huolimatta valtiovallan suoraa tukea pidetään virallisissa dokumenteissa yleisesti hyväksyttynä käytäntönä, sillä ”on katsottu, ettei Suomen kaltainen pieni kielialue voi ylläpitää elinvoimaista kirjallista kulttuuria ilman julkisen vallan tukea” (Heikkinen 1989, 13). Myönnetään tosin, että talouden taantuminen 1990-luvulla on saanut aikaan sen, että yleinen hyvinvointivaltiota koskeva kritiikki on kohdistunut myös kirjailijoiden tukiin. *Cultural Policy in Finland* -raportissa todetaan julkisen mielipiteen paradoksaalisuus: toisaalta luovuuden palkitsemista pidetään yhtenä valtion päätehtävistä, toisaalta systeemin toimivuus ja päätöksenteko ovat saaneet kritiikkiä. (Heikkinen 1995, 259.) Taiteen tukemiseen suunnatut rahat ovat kuitenkin vain häviävän pieni murto-osa valtion budjetista.

Hyvä esimerkki henkisen ja aineellisen tuen ristiriidasta on apurahoista käyty keskustelu eduskunnassa. Reino Laineen lakialoitteen vireillepanokeskustelu (LA 122/1997 vp) koski vuonna 1994 lakkautettujen 15-vuotisten taitelija-apurahojen palauttamista. Vireillepanokeskustelu oli harvinaisen vilkasta, vaikka aloite sittemmin raukesikin. Keskustelussa Sulo Aittoniemi epäili, että 15-vuotinen apuraha veltostuttaisi taiteilijan, koska se turvaisin tämän elämän. Aittoniemen mielestä taitelijalle ovat olennaisen tärkeitä jatkuvat ponnistelut:

Olen sitä mieltä, että se pitää vähän virkeänä, kun on hiukan puute oven takana kolistelemassa taiteilijalla. Saattaa olla, että jos hän on liian hyvin syönyt, ei tulekaan taiteen hedelmiä. Kaikki suuret taitelijat ovat olleet pikkasen nälässä, kun ovat tehneet suuria taideteoksiaan – –.

Kansanedustaja Reino Laine muistutti Aittoniemeä, että ”siinä vaiheessa, kun minulle tulee nälkä, siitä ei tule minun omaehtoista taidettani”. Antero Kekkonen kokosi yhteen:

– – apuraha on tunnustus työstä, se on hirveän tärkeä asia taitelijalle, joka on yleisesti ottaen herkempi kuin me muut, mutta siinä on vaara, että vääristyy se tapa, jolla apurahoja myönnetään, kun kuitenkin kyseessä on veronmaksajien raha.

Suurella hengellä ja vähällä leivällä pärjääminen yhdistetään toisaalta kirjailijan kansalliseen tehtävään toisaalta kirjailijan ammatin ylevään habitukseen. Voidaan myös ajatella, että kirjailijoiden tukeminen edustaa yhteiskunnallisia arvoja, jotka ovat usein idealistisilta kuulostavia itseisarvoja kuten vapaus, sivistys ja demokratia. Taval- linen veronmaksaja on taas taipuvainen paitsi tunnustamaan yhteiskunnalliset arvot päämääräkseen käytännössä toimimaan minäkeskeisten arvojen pohjalta. Minäkeskei- sistä arvoista voidaan puhua intresseinä (vrt. Suhonen 1988, 143-144). Tällöin suh- tautumisessa apurahoitamiseen on kyseessä yksilöllisten tarpeiden ja yhteisen hyvän välinen ristiriita. Yhteiskunnan kehittyessä yhä hyvinvoivemmaksi, arvostetut tulevat yhä näkyvämmiksi. Kun hyvinvointi tuntuu itsestään selvältä, egoismi jyrää alt- ruismin.

Minäkeskeiset arvot, intressit, eivät ole moraalisesti niin kestäviä kuin universaalit arvot (Suhonen 1988, 148). Kun nykyistä apurahajärjestelmää kyseenalaistetaan, ve- dotaan universaaleihin arvoihin kuten oikeudenmukaisuuteen ja tasa-arvoon. Kuiten- kin argumentit perustuvat minäkeskeisiin arvoihin, kuten siihen, että olisi mukava, ettei olisi veroja tai ettei tarvitsisi tehdä mitään muiden eteen. Kirjastoapurahakysy- mys on mielenkiintoinen, koska ison ryhmän minäkeskeiset arvot ovat yhteneviä. Näihin arvoihin koetetaan vedota, kun Antti Pekola (1997, 39) vaatii Hiidenkivessä kirjastoapurahoja maksettavaksi todellisten lainauksien perusteella.

Asian etiikassa ei olisi mitään ongelmia – niille kirjailijoille maksetaan, joi- den tuotantoa luetaan. – – Antaa siis kaikkivaltiaiden poliitikkojen pohtia systeemiin rahoitus, joka olisi kerrankin maailman oikeudenmukaisin: korva- us sille, joka työn on tehnyt.

Kenties yhteiskunnalliset arvot siinä merkityksessä kuin Suhonen ne määrittelee ihmisten välittömistä omista eduista eroaviksi päämääriksi (1998, 9) ovat kärsineet in- flaation: maailman tulee olla kaikille yhtä ankara tai mieluummin kullekin yksilölle vähän helpompi kuin muille. Tukemisen määrän dilemmassa kyse on siitä, että uni- versaaleja arvoja, joita kirjailija intellektuellina edustaa, arvostetaan, mutta kirjailijoi- den toivotaan tulevan toimeen omillaan. Irmeli Niemi kirjoittaa (2000, 4-5) Kritiikin uutisissa, kuinka julkisen kulttuuripolitiikan näyttäviä välineitä ovat raha ja erilaiset säädökset, mutta niitä ohjaavan vallankäytön ytimenä on julkilausuttu arvoperusta ja sen suhde käytännön toimiin. Sen on mahdollista kohdata sekä ihmisten arki että asi- antuntijoiden visiot ja myötävaikuttaa molempiin. Kulttuuripolitiikan tehtävä olisi siis yhdistää maalliset ja ylevät arvot.

4.4. Voiko tukea saava kirjailija olla vapaa?

Palataan tutkimuksen alussa ilmaistuun huoleen yhteiskuntakriittisten äänien vaike-
nemisestä. Ilmiölle on löytynyt useita hyviä syitä. Yhteiskuntakriittisen kirjallisuuden
kulta-aika oli 1960-luvulla. Nykyään kirjallisuudesta on tullut yhä moninaisempaa,
vaikka jonkinlaisena hyvän teoksen tuntomerkinä voidaankin pitää sen esteettistä
funktioita. Kysymys palautuu kirjailijan perimmäiseen tehtävään. Yhteiskuntakritiikki
ei ole ainakaan jokaisen kirjailijan yksinomaisen tehtävä. Vaikka tässä tutkimuksessa
korostetaankin ajattelevan kirjailijan ihannetta, vähintään yhtä tärkeä ja kirjailijalle
ominainen tehtävä on esteettisten nautintojen ja mielihyvän tuottaminen kirjan muo-
dossa. Nähdäkseni olennaista on tasapaino: sekä esteetikkoja että kriitikkoja tarvitaan
– kummankaan ryhmän ei ole varaa antaa hävitä kokonaan.

Yksikään syy ei tee tarpeettomaksi kysymystä, voiko valtion tukea saava kirjailija
olla vapaa? Voiko olla edes osittain valtion tukitoimien – kirjallisuuden kohdalla eri-
tyisesti kirjastoapurahojen – syytä, että yhteiskuntakritiikki on vaiennut? Miten kirjas-
toapurahajärjestelmää kehitettäessä tämä näkemys pitäisi ottaa huomioon?

Arto Haapalan (1990, 12) mielestä nykyajalle on ominaista arvojärjestelmien sa-
manaikainen moninaisuus ja ristiriitaisuus. Haapala toteaa, että tästä johtuen jotkut
ovat päätyneet postmoderniin relativismiin, jossa rationaalisia perusteita arvovalin-
noille ei ole. Valintatilanteissa päädytään kussakin tilanteessa itselle vähiten vahingol-
liselta vaikuttavaan vaihtoehtoon. Relativismia parempi vaihtoehto olisi Haapalan
mielestä todeta epävarmuutemme monissa arvokysymyksissä. Kuten kirjastoapura-
järjestelmän perusteita tutkiessamme olemme voineet huomata, rationaalinen keskus-
telu arvojen problematiikasta on tullut yhä tärkeämmäksi.

Kirjastoapurahajärjestelmää koskevat päätökset sekä myönteinen ja kielteinen suh-
tautuminen niihin palaavat kirjailijan habituksen käsitteeseen eli siihen, mitä miel-
lämme kirjailijaksi. Aiemmin mainitun sivistyneisyyden ohella toinen tärkeä kirjaili-
jan attribuutti on vapaus. Voidaan puhua eräänlaisesta vapaan kirjailijan ideaalista.
Kuten tutkimuksen aineistosta ilmenee, kirjailijat kirjoittavat mielellään vapaudesta.

Martti Hynynen pohtii Lapillinen-julkaisussa (1999, 6-7) onko kirjailijan vapautta?
Se on perustavaa laatua oleva kysymys, jota on syytä pohtia, kun puhutaan kirjallisuus-
den tukemisesta. Hynynen mielestä on parempi ottaa apurahoja ja olla siten vapaa kir-
joittamaan lähes mitä haluaa kuin olla vangittu muiden haluamaan, kaupalliseen muot-
tiin. Tätä mieltähän useat kirjailijat tuntuvat olevan. Kirjoittamalla voidaan Hynynen

mielestään menestyä, mutta kaupallisesti menestynyttä kirjailijaa ei juuri arvosteta. Voisiko tämän tulkita niin, että ollakseen arvostettu kirjailijan täytyykin saada elantonsa apurahoista ja välttää menestystä? Bennich-Björkmankin mainitsee (1991, 53-61), että kirjailijan riippumattomuus ja valtion tuki ovat yhteensovitettavissa, jos ajatellaan, että juuri valtion tuki pelastaa kirjailijan autonomian. Mikäli näin on, eivätkö kirjailijat ole silloin sotkeneet itsensä entistä pahemmin mesenaattiensa verkkoon, ja vapaus on vain kaukainen harha todellisesta vapauden ideasta?

Aivan kaikki eivät ole sitä mieltä, että kirjailijan vapaus sanomisiensa suhteen olisi rajaton. Paavo Haavikko (1996, 11-12) on todennut: ”Kirjailija, jolla on merkittävä tuotanto tehtynä, joutuu ehkä kysymään, miksi juuri hän vaarantaisi asemansa ja saavutuksensa, kun virkavalta pystyy myymään palkkana ja eläkkeenä erehdyksensäkin.” Hannu Salama puhuu samasta asiasta Timo Malmin haastattelussa (Aikalainen 5/98). ”Tietysti meillä on kirjailijakapinan mahdollisuus, mutta varoittaisin. Kun kritisoi, se kostetaan. Jos suuria persoonallisuuksia katsotaan loukatuksi, saa kärsiä 25 vuotta syrjintää.” Eli se, että valtio tukee kapinallisiaan, ei ole välttämättä palkkio hyvin tehdystä työstä, vaan todellakin keino pitää kapinalliset kurissa. On hätkähdyttävää, että nämä varoituksen sanat tulevat juuri Haavikolta ja Salamalta.

Heikki Ylikangas (1997, 45) puolustaa lainausmääriin sidottua korvausmenetelmää vapauden näkökulmasta:

Suomessa demokratian edistäminen tuntuu tälläkin lohkolla tapahtuvan vanhaan fennomaaniseen tapaan ylhäältä käsin. – Systeemi ei ole epäoikeudenmukainen vaan epäilen, ettei se ole hyväksi sivistyksellekään demokratiasta nyt puhumattakaan! Kirjallisuus, jonka tason tulee todellakin kaikkia huolestaa, ei näet ole riippumaton maksumiehestään. Ajan myötä ainakin huomattava osa siitä hakeutuu palkkiota odottaen maksumiehen suuntaan. Voidaan ehkä perustellusti paheksua sellaista kirjallisuutta, joka pyrkii palvelemaan suurta yleisöä. Luulen vain, että vielä pahempaa on, jos kirjallisuus muokautuu miellyttämään kapeaa ja rajoittunutta arvostelijain joukkoja ja/tai sosiaalisia avustuksia jakavaa viranomaista.

Oleellista olisi pohtia kirjastoapurahajärjestelmää sen pohjalta, mihin tällainen tukipolitiikka ja sen kehitys johtavat. Jos järjestelmän tarkoituksena on toimia kaunokirjailijoiden tilipussina esimerkiksi työn luonteen ja kunniakkaiden perinteiden vuoksi, pitäisi miettiä, auttaako tukijärjestelmä kirjailijoita todella toteuttamaan perimmäistä tehtäväänsä. Onko vapaan kirjailijan ideaali ylipäätään mahdollinen ja millä keinoin? Onko kirjastoapurahajärjestelmä nykyisellään osoitus kirjallisuuden arvostamisesta vai siitä, ettei kirjailijoita arvosteta tarpeeksi?

Myös Li Bennich-Björkman pohtii tutkimuksessaan, kuinka autonomisia yhteiskunnan tukemat ruotsalaiset kirjailijat lopulta ovat. Hänen mukaan se autonomia, johon pyrittiin, on välttämättä rajoittunut organisaation tai ammatilliseen autonomiaan. Kirjailijoiden edustajat saavat jakaa korvauksien vapaan stipendiosan. Mukana on kuitenkin muodollisesti myös valtion edustajia. Heillä on selvästi oma rooli, he eivät kuulu päätöksentekijöihin. Bennich-Björkman tulee siihen tulokseen, että kirjailijoiden yksilöllistä autonomiaa voidaan tuskin väittää olevan, tuomareina ovat nyt yleisön ja valtion asemesta kollegat. Sanomakirjallisuus ja osin konservatiiviset arvot painottuvat, viihdekirjailija voi tuskin pitää itseään kirjailijana. (Bennich-Björkman 1991 320-321.)

Kulttuuripolitiikan linjat -mietinnössä on todettu, että ”taiteilijat ylläpitävät henkisen vapauden koskemattomuutta. Taiteilija on kuitenkin altis henkiselle riistolle. Taidepolitiikka on mahdollisen taidetta, vapauden tekemistä mahdolliseksi.” (Kupoli 1992, 152.)

Yrjänä Levanto pohtii artikkelissaan ”Voiko taiteen tappaa?” (1990, 60-70) kahta taiteen tappamisen tapaa: taiteen voi tappaa välinpitämättömyydellä ja taidetta liikaa rakastamalla. Levannon metafora sopii mielestäni hyvin kuvaamaan myös kirjallisuuspolitiikkaa. Mikäli pidämme yhteiskuntakriittistä, vapaata kirjallisuutta ehtymättömänä luonnon- ts. ihmisenvarana, tuudittaudumme vaaralliseen turvallisuudentunteeseen. Kirjallisuuden kentällä pidetään kirjastoapurahakysymyksen kohdalla tiukasti kiinni sellaisesta romanttisesta käsityksestä, jossa taide on viime kädessä korkeamman nerouden maan päälle laskeutunut inkarnaatio. Ja koska kirjailija ei näennäisesti ole riippuvainen maallisista asioista, ulkopuolisten on helppo suhtautua hänen elinolosuhteiden tukemiseen passiivisen toteavasti.

Liiasta rakastamisesta Levanto toteaa, että elämme holhousyhteiskunnassa, jossa myös taiteen holhoaminen lisääntyy jatkuvasti. Levanto puhuu ”paosta taiteeseen”, jolloin turistivirrat ajan mittaan jättävät jälkensä taiteen saareen. Kirjastoapurahat merkitsevät paljon niin sanotulle laatukirjallisuudelle. Kirjallisuuden tuen lopettaminen merkitsisi sekä ajatuksien ilmaisemisen että yleisön valinnanvapauden rajoittamista. Ilman kattavaa apurahajärjestelmää suomalainen taide ylipäättään olisi vaarassa menehtyä. Koska kirjallisuuden tukijärjestelmät perustuvat laatukirjallisuuden harkinnanvaraiseen tukemiseen, olisi tärkeää pohtia, mitä taiteellisella laadulla tarkoitetaan.

Ihanteellista olisi, jos kirjailija voisi saada toimeentulonsa harjoittamalla ammattiaan. Oleellista olisi luoda edellytykset mahdollisimman omaehtoiselle, vapaalle kirjal-

lisuudelle. Taiteen tukemiseen ei pitäisi suhtautua välinpitämättömästi, ei ohjaillen, vaan olisi annettava kasvupohja, jolta uusia ideoita voi syntyä. Taiteen keskustoimikunnan taidepoliittisessa linjauksessa vuosille 1998-2000 todetaan, että useissa maissa on käytössä sellaisia vero-, sosiaali- ja työllisyyspoliittisia toimia, jotka ovat laajempia ja tehokkaampia kuin meillä. Ne koskettavat laajasti taitelijakuntaa ja vahvistavat taiteilijoiden mahdollisuuksia saada toimeentuloa suoraan omasta työstään (<http://www.minedu.fi/tkt/tplinjaus.html>). Jokaiselle suotu oikeus toimeentulon hankkimiseen valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla on sellaisenaan kirjattu Suomen perustuslain 18. pykälään. Tosin laki on käytäntöön verrattaessa idealistinen varmaan muidenkin kuin kirjailijoiden kohdalla.

5. LOPUKSI

5.1. Tutkimuksen keskeiset tulokset

J.V. Snellman toimi innoittajana, kun 1800-luvun lopussa kirjallisuus valjastettiin työhevoseksi valtiolle. Kirjallisuuden tukeminen oli yksi keino saavuttaa arvokkaita päämääriä kuten kansakunnan itsenäisyys ja myöhemmin hyvinvointi.

Itsenäistymisen jälkeen kirjallisuuden kansallinen tehtävä vähitellen väistyi. 1950-luvulla kirjallisuuden ja politiikan suhteet olivat etäisemmät kuin koskaan, ja 50-luvun modernismi oli tuon vapauden ilmentymä. Lähestyttäessä 1960-lukua työhevonen nimeltä kotimainen kaunokirjallisuus villiintyi vapaudestaan. Mielenkiintoista kyllä, juuri irrallisuus valtion ohjaksista antoi pohjan myös yhteiskuntakriittiselle kirjallisuudelle.

Kirjastoapurahajärjestelmä saatiin aikaan vuonna 1961. Keskeisiä järjestelmän taustalla vaikuttavia arvoja olivat sen syntyhetkellä yhteiskunnalliset arvot: kirjailijat olivat ammattiryhmä, joka tarvitsi sosiaalista tukea. Valtiollisilla tukitoimilla pyrittiin siihen, että kirjailijat voisivat säilyttää autonomiansa, joten kyse ei ainakaan ensisijaisesti ollut kirjallisuuden valjastamisesta kansallisiin tehtäviin.

1960-luvun lopussa oli aika taas palata ruotuun. Kirjasodat tekivät päättäjät varovaiseksi, ja pian valtio ja kirjallisuus näyttivät taas kietoutuneen yhteen. Valtio tarvitsi kirjallisuutta erityisesti hyvinvointivaltioprojektiinsa.

Vuosituhanen vaihdetta lähestyttäessä hyvinvointivaltion kirjallisuuspolitiikka on saanut yhä enemmän osakseen kritiikkiä – niin kirjailijoiden itsensä kuin yleisön osalta. Kirjailijat ovat tyytymättömiä asemaansa, kun taas ”tavallinen rahvas” uskaltautuu kysymään kulttuuripolitiikan perusteita.

Kirjastoapurahasta keskustellaan kiivaasti kirjallisen kentän sisällä – tässä tutkimuksessa aineistoa ei ole muilta kentiltä. Tämän vuoksi itse tukea ei keskusteluissa kyseenalaisteta. Keskusteluista nousee esiin kolme teemaa: kaunokirjailijoiden erityisasema kirjastoapurahajärjestelmässä, tuen määrän ja luonteen pohdinta sekä vapaan kirjailijan ihanne.

Nykyään kirjastoapurahoja suunnataan työkykyisille kaunokirjailijoille. Tämä on osoituksena ajalle ominaisesta vahvimpien vallasta: kirjastoapurahaa saa, jos on menestynyt sekä työteliäs ja kehtaa tätä rahaa anoa. Nykytilanteessa myös snellmanilaisen kirjallisuuspolitiikan arvot saavat alkuperäistä suuremman roolin kirjastoapurahajärjestelmässä.

Kirjastoapurahoja jaetaan laajalle joukolle kaunokirjailijoita. Summa ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti vaan kirjailijat voidaan jakaa kirjastoapurahan jaossa menestyneisiin eli kirjastoapurahakirjailijoihin sekä ei-menestyjiin. Jotta saisi säännöllisesti elämiseen riittävän summan kirjastoapurahaa, täytyy mielellään olla ahkera: laaja aiempi tuotanto sekä laaja-alainen osaaminen ovat menestyjien hyveitä. Menestyjät ovat lunastaneet paikkansa kirjallisella kentällä, kun taas ei-menestyjät ovat tuntemattomampia kirjailijoita, joiden aiempi tuotanto on vähäinen. Kirjastoapurahakirjailijoiden luokittelu paljastaa, että erityisesti nuorten sekä muiden kärkijoukon ulkopuolelle jäävien on vaikea saada kunnollista kirjastoapurahaa. Heille julkisuuskuvan merkitys on suuri.

Kirjastoapurahan jakoperusteita ei olla innokkaita muuttamaan yleisöystävällisemmiksi, sillä apurahoista päättävät uskovat, että kansalaiset lopettaisivat välittömästi kirjallisuuden tukemisen. Argumentit osoittavat, että paternalistiset aatteet elävät voimakkaana. Kirjallisella kentällä hallitsevat haluavat pitää kiinni asemastaan kansanmaun kehittäjänä. Pelko kansan kulttuurivihamielisyydestä lienee turha, mutta ihmiset antavat kuitenkin enemmän henkistä kuin aineellista tukea. Tämä liittyy ajan henkeen: vaikka kirjailijoita arvostetaan, omista intresseistä ei olla valmiita luopumaan.

Jos kirjastoapurahan jaettaisiin Suomessa lainauslukujen perusteella, lasten- ja nuortenkirjailijat saisivat nykyistä enemmän rahaa. Myös kääntäjät ja tietokirjallisuuden tekijät olisivat oikeutettuja parempaan tukeen. Lainamääriin perustuva tuki asettaisi entistä suurempia vaatimuksia kirjastojen kirjahankinnoille. Vähälevikkisen kirjallisuuden ostotuella hankittujen teosten luettelosta käy selväksi, että kotimainen kaunokirjallisuus todella tarvitsee tukea selviytyäkseen.

Useat kirjailijat itse tuntuvat näkevän apurahat todellakin vapauden mahdollistajana. Vallitseva järjestelmä tukee kirjallisuuden tehtävää tuottaen kirjallisessa muodossa olevia esteettisiä elämyksiä. Niinpä huoli yhteiskuntakriittisen kirjallisuuden ja kirjailijan vapauden puolesta ei ole aiheeton. Kirjailijan vapaus sanomisiensa suhteen ei ole rajaton. Valtion asemasta tai sen rinnalla kirjailijan sanomisien tuomareina toimivat nyt kanssakirjailijat – he joilla on valtaa päättää kirjallisuuden tuista. Uhkakuvana voidaan pitää omaehtoisen kirjallisuuden pakahtumista liiallisiin jalostamispyrkimyksiin.

Kaunokirjallisuuden julkista tukea suurempi uhka kirjailijoiden sananvapaudelle on julkisuus. Yhteiskunta ei toimi enää samoin kuin ennen. Pelkkä kirjan kirjoittaminen ei riitä, vaan sadakseen äänensä kuuluville on osallistuttava julkisuuspeleihin. Kirjaili-

jan saamasta julkisuudesta on kiinni, kuinka hyvin hänen ajatuksensa tunnetaan tai tulevatko ne lainkaan julki.

5.2. Tulevaisuuden vaihtoehtoja

Mihin suuntaan järjestelmää olisi mahdollista kehittää? Kirjastoapurahalautakunnan jäsen Risto Ahti on todennut Kirjailija -lehdessä (2/1997), ettei hänelle tee pahaa ”työntää rahaa rikkaitten taskuun, korvausperiaatteen mukaan, mikäli heistä itsestään tämä lisäraha ei tunnu pahalta”. Jos kirjastoapurahan on nimenomaan alkuperäisen tarkoituksen mukainen avustus, pitäisikö sitä silloin jakaa myös rikkaille? Jos taas tarkoitus on tukea yhtäläisesti kaikkia kirjailijoita, miksi kyseessä on kuitenkin harkinnanvarainen apuraha?

Kirjastoapurahojen ja -avustuksien tulevaisuutta mietittäessä ensimmäinen tehtävä on selvittää, mistä eri syistä suomalaista kirjallisuutta on tuettava ja mihin näistä tarpeista kirjastoapurahoilla on mahdollista vastata. Jos päädytään korostamaan valinnanvapauden näkökulmaa, on tärkeää, että kiinnitetään erityistä huomiota tuen jakamisen oikeudenmukaisuuteen. Koska taiteellista laatua sen paremmin kuin kirjailijoiden elämäntilanteita on mahdoton muuntaa mitattaviksi suureiksi, täytyy monipuolisen asiantuntijuuden taata mahdollisimman hyvän jako.

Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunnassa on jo nykyään monipuolisesti edustettuna eri tavoin asianosaisia tahoja. Ehkä lautakunnan kokoa voitaisiin entisestään kasvattaa esimerkiksi siten, että mukaan otettaisiin vaikkapa kirjaston edustajia sekä ”maallikkojäseniä”. Kirjaston edustajat olisivat nimenomaan lukijoiden sanaanosaattajia, kun taas ”maallikoiksi” voitaisiin valita harrastajakirjoittajia tai vaikka kirjastojen lukupiiriläisiä. On kuitenkin muistettava, että käytännössä kukaan lautakunnan jäsenistä tuskin ajaa vain yhden ryhmän asioita. Lautakunta koostuu yksilöistä, joilla on hyvinkin monipuolinen kirjallisuuden kentän tuntemus.

Päätöksentekoon saadaan uusia näkemyksiä myös lautakunnan kokoonpanoa säännöllisesti vaihtelemalla. Nykyään lautakunta uudistuu joka kolmas vuosi: jos ihmiset vaihtuisivat tätä useammin voisi toimintarutiinien opetteluun kulua kohtuuttomasti aikaa.

Kirjastoapurahojen jaon kriteerinä viitataan vaikeasti määriteltävään kirjallisen työn laatuun. Mahdollisimman oikeudenmukaiseen, monipuolisuutta korostavaan jakoon kuuluu myös päätöksien läpinäkyvyys. Edistäisikö läpinäkyvyyttä, jos kunkin

vuoden päätökset tarkasti kirjattuine perusteluineen määrättäisiin julkisiksi asiakirjoiksi? Kriittisesti asiaan suhtautuvat voisivat väittää, etteivät kovin monet suostuisi sellaisen apurahalautakunnan jäseniksi, jonka kokouksissa tuskin uskaltaisi ajatella ääneen. Vaikka pelkistä nimistä ja numeroista koostuvat tilastot ovat karua luettavaa, niissä ehkä myös valehdellaan vähemmän kuin julkisuutta varten kirjoitetuissa perusteluissa. Kirjastoapurahojen jaon avoimuudessa on aivan viime aikoina edetty paljon: Taiteen keskustoimikunnan kotisivuilla (www.taiteenkeskustoimikunta.fi) on tätä nykyä saatavissa tiedot viimeisimmästä jaosta sekä lautakunnan kokoonpanosta.

Jos kirjastoapurahajärjestelmää kehitettäessä korostetaan kirjailijan oikeutta tekijänoikeudelliseen korvaukseen, tuen jakamisessa olisi otettava huomioon entistä paremmin myös lukijat. Kirjastojen lainaustilastot eivät toki kerro koko totuutta, mutta eihän apuraha olisi tarpeen jakaa automaattisesti kymmenelle suosituimmalle, vaan lainaustilastot voisivat toimia pohjana päätöksenteossa.

Yksi mahdollisuus olisi jakaa apuraha kolmeen osaan: tekijänoikeudelliseen ja vapaaseen osaan sekä avustuksiin. Ensimmäisessä osassa päätöksien pohjana olisivat lainaustilastot. Mielenkiintoista – mutta ei ehkä kustantajien liikesalaisuuksien vuoksi mahdollista – olisi myös käyttää lainaustilastojen lisäksi apuna päätöksenteossa tilastoja myydyimmistä kirjoista. Tällöin kirjastoapuraha voitaisiin myöntää kirjailijoille, joiden teoksien lainausmäärissä ja myyntiluvuissa vallitsisi suurin epäsuhta. Kirjastojen edustajien ottaminen mukaan kirjastoapurahoista päättämiseen voisi kehittää myös kirjastojen hankintapolitiikkaa.

Tässä vaihtoehdossa toinen osa kirjastoapurahoista olisi sukua Ruotsin kirjastokorvausjärjestelmän vapaalle osalle: tällä rahalla voitaisiin tukea kirjailijoita harkinnanvaraisesti. Jonain vuonna tukea voitaisiin myöntää erityisesti esikoiskirjailijoille, toisena nuorille lyyrikoille, kolmantena esseisteille. Keskeistä olisi nostaa esille kirjailijoita, jotka jäävät lainaustilastoissa selvästi sivuun, mutta joita olisi syytä tukea. Muissa Pohjoismaissahan kaikki kirjastoihin lainattavaa aineistoa tuottavat taitelijaryhmät (mukaan lukien siis myös kuvien tekijät) ovat mukana sekä tekijänoikeudellisen osan että ns. vapaan osan saajissa. Heidän järjestönsä edustajat osallistuvat myös jakopäätöksien tekemiseen. Tähän verrattuna Suomen nykyinen järjestelmä näyttäisi olevan kaunokirjallisuudelle edullinen vaihtoehto.

Kolmannen osan järjestelmästä muodostaisivat tarvepohjaiset avustukset, joita myönnettäisiin nykyiseen tapaan iäkkäille, sairaille ja työkyvyttömille kirjailijoille.

Avustuksien osuuden korottaminen radikaalisti voisi olla osaltaan vastaus yhä enemmän kilpailuyhteiskunnan ehdoilla toimivaan apurahapolitiikkaan.

Tietokirjallisuuden ja kääntäjien osuuksista olisi myös tehtävä päätös. Tämä tutkimus on tehty kaunokirjailijoiden näkökulmaa painottaen, kuten on kehitetty myös kirjastoapurahat. Voisi kuitenkin olla aiheellista käydä keskustelua myös siitä, missä menee tieto- ja kaunokirjallisuuden raja.

Saattaa olla, että kirjastoapurahoja koskevien kehitysehdotuksien esittäminen on osin mahdotonta jo siitäkin syystä, että kirjastoapurahat ovat osa paljon laajempaa kirjallisuuden tukijärjestelmää. Jotta kirjailijan kannalta keskeiset arvot – sanomisen vapaus ja korkea laatu – voisivat toteutua niin, että kirjallisuus käsitettäisiin edes osin itseisarvoisena, olisi kuitenkin tehtävä ainakin yksi asenteellinen muutos: kirjallisen kentän valtaa pitävien tulisi löysätä nyörejä ja etsiä vanhojen kirjallisuuspolitiikan vaalimien arvojen lisäksi ennakkoluulottomasti myös uusia ajatuksia.

LÄHTEET

Artikkelit ja kirjallisuus

- AHONEN, ERIK Kirjastokorvaukset kuuluvat taiteelle. — Aamulehti 17.10.1998.
- AHTI, RISTO Muutama ajatus kirjasto(korvaus)apurahoista. — Kirjailija 2/1997.
- AHTI, RISTO Kirjastojen korvaukset. — Kirjailija 3/1997. (Sama artikkeli Kirjastolehdeissä 1/1998.)
- ALASUUTARI, PERTTI Taide on Suomessa pyhä asia. — Helsingin Sanomat 2.6.1996.
- ALFTAN, MILLA Rahakakun jaon jälkeen alkoi puheiden porina. — Helsingin Sanomat 26.9.1999.
- AROLAINEN, TEUVO — PETÄJÄ, JUKKA Haavikko on kirjastokorvauksien kuningas. — Helsingin Sanomat 10.5.2000.
- AROLAINEN, TEUVO Apurahojen jakajat ja saajat ovat sidoksissa toisiinsa. — Helsingin Sanomat 10.5.2000.
- Arvot, tiede, taide.* 1990. Toim. Haapala, Arto. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B 23. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- BENNICH-BJÖRKMAN, LI 1991 *Statsstödda samhällskritiker. Föfattarautonomi och statsstyrning i Sverige.* Eskilstuna: Tidens Förlag.
- BOURDIEU, PIERRE 1985: Sosiologian kysymyksiä. Käännös J.P. Roos. Jyväskylä: Vastapaino.
- EATON, MARCIA MUELDER 1994: *Estetiikan ydinkysymyksiä.* Käännös Pekka Rantalainen. Oppimateriaaleja / Helsingin yliopisto ja Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Jyväskylä: Gummerus
- Finlands svenska litteraturhistoria II. 1900-talet.* 2000. Toim. Zilliacus, Clas. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- HAAVIKKO, PAAVO Sanan ja ajattelun menetetty maine. 8 tilapäistä teesiä. — *Arsis* 3/1996.
- HAAVISTO, TUULA Vastine Heikki Ylikankaan Huudolle. — *Hiidenkivi* 1/1997.
- HARDWIC, NEIL Mitähän tuo norsu ajattelee minusta? Helsingin Sanomat 4.7.1999
- HEIKKINEN, MERJA 1989 *Tilannekuva kirjailijoista. Tutkimus kirjailijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla.* Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja nro 5. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- HEIKKINEN, MERJA 1995 Promotion of Creativity. — *Cultural Policy in Finland. National Report.* European Programme of National Cultural Policy Reviews. Helsinki: Council of Europe & the Arts Council of Finland.
- HELEN, OLLI Konsensus ei suitsinut valtakunnankriitikkoa. — Aamulehti 2.10.2000.
- HELLMAN, HEIKKI Kyllä valtio palkitsee. — Helsingin Sanomat 16.10.1999.
- HYNYNEN, MARTTI Kirjailijan vapaus, onko sitä. — *Lapillinen* 6/1999.
- JUSSILA, RAIMO Tietokirjailijat ovat kirjastokorvauksien kerjäläisiä. — Helsingin Sanomat 13.5.2000.
- JUSSILA, RAIMO Apuraha on kirjastokorvauksen paras muoto. — Helsingin Sanomat 3.6.2000.
- KARHUNEN, PAULA 2000. *Tilastotietoa taiteilijatuesta.* Tilastotiedote 1/2000. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- KARHUNEN, PAULA 2001 *Taiteenalakohtainen taiteilijatuki.* Tilastotiedote 1/2001. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- KARVONEN, ERKKI 1999 *Elämää mielikuvayhteiskunnassa: imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa.* Helsinki: Gaudeamus.

- KOLSI, EEVA-KAARINA ”Kansalta lähti peräseinä”. — *Iltä-Sanomat* 2.10.2000.
- KOLU, MARJA Taiderintamalta ei mitään uutta. — *Helsingin Sanomat* 28.12.1999.
- Kupoli. Kulttuuripolitiikan linjat*. Komiteamietintö 1992: 36. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- LAINEN, JARKKO 1992 Kirjailijan tehtävät kansallisessa kulttuurissa. — *Kieli on kotimaani. Uralilaisen kirjallisuuden konferenssi Espoossa 1992*.
- LAITINEN, KAI 1997 *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- LASSILA, PERTTI 1999 Kirjallisuus sodassa ja kulttuuritaistelussa. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Lassila, Pertti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS.
- LAURILA, AARNE Ne tietokirjailijain kirjastokorvaukset. — *Hiidenkivi* 1/1997.
- LEHTINEN, TORSTI Jääpuikko elefantin kärsässä. *Suomi Euroopassa*. — *Kirjailija* 1/1998.
- LEIKOLA, ANTO ”Kirjastokorvauksista” vielä. — *Hiidenkivi* 2/1997.
- LEVANTO, YRJÄNÄ 1990 Voiko taiteen tappaa? — *Arvot, tiede, taide*. 1990. Toim. Haapala, Arto. Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja B 23. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- LIEDES, PÄIVI Huutoja kirjastokorvauksista. — *Kirjailija* 2/1997.
- LIEDES, PÄIVI Tietokirjailijat taas saalistamassa. — *Kirjailija* 1-4/1999.
- LYYTINEN, JARKKO Kirjailija klikkien ulkopuolella — *Ylioppilaslehti* 7/1997.
- MALMI, TIMO Poliitikot eivät usko älymystöön — *Aikalainen* 5/1998.
- MINKKINEN, VIRPI 1999 *Taiteellinen työ ja apurahat. Tutkimus valtion apurahan saajista*. Tilastotietoa taiteesta nro 22. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- NIEMI, IRMELI Arki ja visiot – kulttuuripolitiikka muutosvoimana. — *Kritiikin uutiset* 2/2000.
- NIEMI, JUHANI 1991 *Kirjallisuus Instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuuden tutkimukseen*. Helsinki: SKS.
- NIEMI, JUHANI 2000 *Kirjallinen elämä. Kirjallisuuden yhteiskuntasuhteiden kartoitusta*. Tietolipas 168. Helsinki: SKS.
- PAASILINNA, ERNO 1984 *Yksinäisyys ja uhma. Esseitä kirjallisuudesta*. Helsinki: Otava.
- PAASILINNA, ERNO Kuka lohduttaisi Nyytäjää? ”Voi piru miten palkinnot rassaavat joitakuita!” — *Helsingin Sanomat* 6.2. 1998.
- PEKOLA, ANTTI Kirjalainat ja kirjailijoiden korvaukset. — *Hiidenkivi* 2/1997.
- PÄÄKKÖNEN, ANNELI Kulttuuriteollisuuden tavoite: Kirja maksaa saman minkä leipä – *Keskisuomalainen* 26.3.2001.
- RUOHONEN, VOITTO 1999 Kirjallisuus ja arvokriisi. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. 1999. Toim. Lassila, Pertti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS.
- SEVÄNEN, ERKKI 1998 *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 709. Helsinki: SKS.
- SNELLMAN, SASKA Viimeinen intellektuelli. — *Helsingin Sanomat* 27.1.2002.
- SUHONEN, PERTTI 1988 *Suomalaisten arvot ja politiikka*. Juva: WSOY.
- SULKUNEN, PEKKA 1994 *Sosiologian avaimet. Näkökulmia yhteiskuntaan*. Porvoo: WSOY.
- Suomen perustuslaki*. 2000. Vammala: Edita.
- Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. 1999. Toim. Lassila, Pertti / Varpio, Yrjö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS.

STENBÄCK, IRMA Kirja ei elätä tekijäänsä. — Helsingin Sanomat 19.7.2000.

STOCKMANN, DORIS — BENGTSON, NIKLAS — REPO, YRJÖ 2000 *Kirja Suomessa. Tekijöistä lukijaan – kirja-alan tukitoimet ja kehittäminen*. Opetusministeriön Kulttuuripolitiikan osaston julkaisusarja nro 1/2000. Helsinki: Edita.

TARKKA, PEKKA Journalistista tuli loistava satiirikko. — Helsingin Sanomat 2.10.2000.

TARKKA, PEKKA 2000 *Suomalaisia nykykirjailijoita*. Helsinki: Tammi.

TIILILÄ, PAUL Voittovarat kuuluvat urheilulle. — Aamulehti 25.10.2000.

TUOMIKOSKI-LESKELÄ, PAULA 1977 *Taide ja politiikka. Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 103. Suomen Historiallinen Seura.

TURUNEN, RISTO 1999 Nykyaikaistuva kirjallinen elämä. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Lassila, Pertti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS.

Uusi sivistyssanakirja 1993. Toim. Aikio, Annukka. Uusinut Vornanen, Rauli. Helsinki: Otava.

YLIKANGAS, HEIKKI Ilmaislainoja ei ole. — Hiidenkivi 1/1997.

Valtiopäiväasiakirjat

Hallituksen esitys 3/2000 ja valtiopäivien pöytäkirja PTK 40/2000. Eduskunnan istuntopöytäkirja 28.3.2000 koskien hallituksen esitystä laeiksi taiteen edistämisen järjestelystä annetun lain, taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain sekä eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista annetun lain muuttamisesta. <http://www.eduskunta.fi/>

Lakialoite 122/1997 ja valtiopäivien pöytäkirja 152/1997. Lakialoite laiksi taiteilijaprofessorien viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain muuttamisesta sekä sen lähetekeskustelun pöytäkirja. <http://www.eduskunta.fi/>

Laki 236/61, Asetus 46/64. Laki ja asetus eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista.

Laki 368/2000, Asetus 476/2000. Laki ja asetus eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista annetun lain muuttamisesta.

Muut lähteet

Kirjailijoiden ja kääntäjien kirjastoapurahojen ja -avustusten jakopäätökset vuosina 1999 ja 2000. Opetusministeriö.

Kirjastoapurahahakemukset. Luovaan kaunokirjalliseen työhön tarkoitettujen kirjastoapurahahakemukset koskien vuoden 2000 jakoa. Opetusministeriö.

Ostotukilista 2000. Kirjavälityksen laatima lista vuonna 2000 vähälevikkisen kirjallisuuden ostotuella hankituista kirjoista. Opetusministeriö.

Lainatuimmat teokset. Jyväskylän kaupunginkirjasto: 100 eniten lainattua teosta vuonna 2000. Oulun kaupunginkirjasto: 100 eniten lainattua teosta vuonna 2000. 100 eniten lainattua teosta luokasta 84.2 (kaunokirjallisuus) vuonna 2000. Tampereen kaupunginkirjasto: 30 eniten varatuinta teosta. 30 eniten lainattua teosta vuonna 2000, 30 eniten lainattua teosta 1.1.1993-7.3.01.